

הַגְּדַת הַיּוֹבֵל

וקראתם דרור בארץ לכל יושביה

הַגְּדָה שֶׁל פֶּסַח

עבדים היינו לפרעה במצרים, וכיום אנחנו בני חורין. לא רק חגיגת החירות עומדת לפנינו בפסח, אלא גם זיכרון השעבוד, ושניהם מצווים לנו, בכל דור ודור, את המאבק בעוול ואת הקריאה לצדק. המשנה מלמדת אותנו שכל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא, ומכאן מובן שהמקיים עם ותרבות כאילו קיים עולמות הרבה. את עולמנו קנינו עם כינונה המוצדק של מדינת ישראל, ואותו קו של צדק דורש מאתנו לאפשר לשכנינו לקיים את עולמם. בשנת החמישים לשליטתנו על יהודה ושומרון ועל בני העם הפלסטיני עלינו להרים את קולנו ולזעוק למען החופש. בשנת החמישים עלינו לקדש את הארץ הזו, ולאשרר את הזיקה שלה ושלנו לעקרונות הצדק והשלום. בשנת החמישים עלינו לצאת ולהוציא לחירות, לפדות אותנו ואת שכנינו מבית עבדים. ככתוב [ויקרא כה, י]: **”וְקִדְשֶׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל-יִשְׂרָאֵל”**.

1 אמר ג'ון רחוב:

ט"ו תחנונות זיכרון
יציאת עמנו לחירות

ט"ו מפתחות פותחים
שערים לכל העמים

ט"ו סמלים מגלים
את מסענו בזמן

שערי צדק וכבוד הדדי
שערים לשתי מדינות לשני עמים
במהרה בימינו
השתא ובשנה הבאה
בישראל ובפלסטין

ט"ו שלבים מרוממים
מהאמירה אל הנאמר

ט"ו פעימות נושאות
מנמוך לגבוה

התגשמות חיים והיסטוריה
אמן!

ט"ו נקודות זוהרות
מגלית אל הארץ המובטחת

קִדְשׁ

וְרַחֲמִים

בְּרַפֵּס

נֶחֱמִים

מִגִּיד

רַחֲמָה

מוֹצִיא מִצָּה

מְרוֹר

בִּוְרָה

שֶׁלֹּחַז-עוֹרָה

צָפוֹז

בְּרָה

הֵלֵל

נִרְצָה¹

בדיקת חמץ

לפני הבדיקה יברך:

בְּרוּךְ אַתָּה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ
עַל בִּיעוּר חֻמֶּץ.

לאחר הבדיקה יאמר:

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִיכָא בְּרִשׁוּתִי
דִּלָּא חֲמִתָּיה וְדִלָּא בַעֲרָתָיה לְבָטֹל
וְלִהְיוֹי הַפֶּקֶר כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא.

לאחר שריפת החמץ יאמר:

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִכָּא בְּרִשׁוּתִי
דְחֲמִתָּיה וְדִלָּא חֲמִתָּה דְבַעֲרָתָהּ
וְדִלָּא בַעֲרָתָה לְבָטֹל וְלִהְיוֹי הַפֶּקֶר
כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא.

לא נולדנו להיות עם של אדונים. "להיות עם חופשי" – נגזר עלינו שמישאלה זו תעורר הד בליבנו כל עוד לא איבדנו את צלמנו. אנו נידונים עתה לשלוט על אנשים שאינם רוצים בשלטוננו. נידונים – ולא עליזים ומתרוונים. ככל שיקצר הכיבוש, כן ייטב לנו. כי גם כיבוש בליתי־ברירה הוא כיבוש משחית, וגם כיבוש ליבראלי והומאני ונאור הוא כיבוש. אני חרד לטיב הזרעים שנזרע בעתיד הקרוב בליבם של הנכבשים. יותר מכך אני חרד מפני הזרע שנטמן בלב הכובשים.

עיתון דבר, 22 באוגוסט, 1967

בשבת מתחילים כאן:

וְיִהי עֶרֶב וַיְהי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁטִי. וַיָּכֻלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
וְכָל צֶבֶאֱם. וַיָּכֻל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ כִּי בּו שְׁבֹת
מְכַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בחול מתחילים כאן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן.²

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל
(יש האומרים: עם כָּל) עַם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל (יש האומרים: עם כָּל)
לְשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתֵּתֵן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה
(בְּשִׁשֶּׁת: שְׁבֹתוֹת לְמִנּוּחָהּ וּמוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים
לְשִׁשׁוֹן, אֶת יוֹם (הַשְּׁבֹתָה הַזֶּה וְאֶת יוֹם) חַג הַמִּצְוֹת
הַזֶּה, זְמַן חֲרוּתָנוּ (בְּאַהֲבָה), מִקְרָא קֹדֶשׁ, זִכָּר לִיצִיאת
מִצְרַיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל (יש האומרים: עם
כָּל) הָעַמִּים, (וְשִׁבֹּתָ) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ (בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן),
בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן הִנַּחֲלָתָנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מְקִדֵּשׁ
(הַשְּׁבֹתָה וְ)יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים.

במוצאי שבת מוסיפים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש.
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש
לחל, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי
לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב
הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת.
הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתה. ברוך אתה
יי המבדיל בין קדש לקדש.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו
והגיענו לזמן הזה.

שונים בהסבה

3 ורחץ

נוטלים ידיים ללא ברכה

כרפס

טובלים כרפס במי מלח ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו
מלך העולם בורא פרי
האדמה.

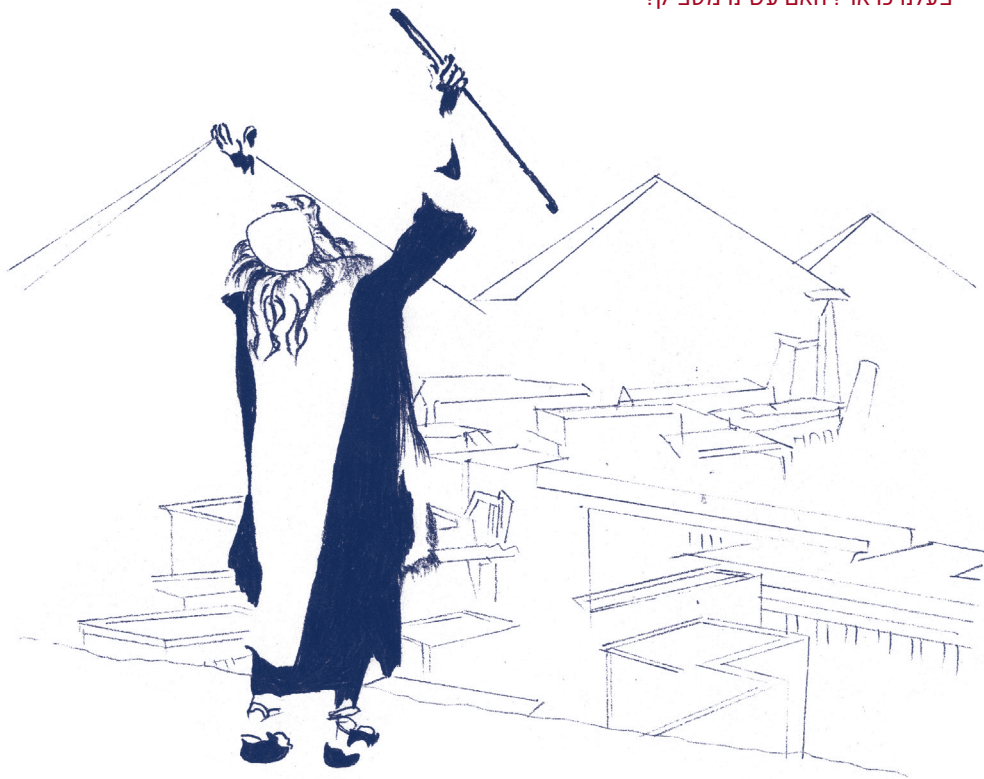
יחץ

בוצעים את המצה האמצעית לשניים
ומצפינים את החלק הגדול יותר לאפיקומן

והנה הצעה למהדרין: בנוסף לנטילת הידיים, נשטוף רגליים איש לרעהו. שטיפת הרגליים נכללה בימי קדם בטקס הכנסת האורחים, היא יוצרת חיבור מידי ואינטימי בין בני אדם. כפות רגלינו נמצאות במגע ישיר עם קרקע המציאות. לשקר אין רגליים, שכן החיבור אל האדמה הוא החיבור אל האמת. אלו שחפצים בשינוי חייבים להוביל אותנו ברגל בוטחת ויציבה.

ליל הסדר הוא קריאה לשינוי. עלינו לצאת מאזור הנוחות, להיחשף ללא המעטפת המגנה של שגרת יומנו, לחוש אינוחות ולהשתנות. ליל סדר בסימן חמישים שנות שליטה על עם אחר מחייב שינוי עמוק במיוחד. לא נוכל לרחוץ את ידינו ולומר ידינו לא עשו ועינינו לא ראו. הפעם נהפוך את נטילת הידיים להזדמנות להתבוננות. ניטול ידיים ללא ברכה, אבל עם מודעות – נשקול את שעשינו בשנה האחרונה למען חירותם של כל בני האדם. האם פעלנו כראוי? האם עשינו מספיק?

מגיד

מקצת עדות המזרח אומרים: בבהילו יצאנו ממצרים

מגלים את המצות, מגביהים את הקערה ואומרים בקול:

הָא לַחֲמָא
עֲנִיא דִּי אָכְלוּ אֲבֹהֵתָא
בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל
דְּכָפִין יִיחֵי וְיִיכַל, כָּל דְּצָרִיף יִיחֵי וְיִפְסַח. הַשְׁתָּא הָכָא,
לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הַשְׁתָּא עַבְדִּי, לְשָׁנָה
הַבָּאָה בְּנֵי חוּרִין.⁴

4 אמר ג'פרי סאקס:

אלו גם הסיכונים המאיימים על ישראל
בימינו. המדינה רבת עוצמה צבאית, אך
נוהגת בדרכי עוון בשכניה הפלסטינים,
וחלקים גדולים מחייה הכלכליים
והמדיניים מונעים על ידי תאוות בצע,
ולא על ידי רדיפת צדק. עלינו, היהודים,
ללמוד מההיסטוריה שלנו, מכולה, לא
רק על הגאולה מעבדות אלא גם על
הגלות שפקדה אותנו מאוחר יותר.

עניינו של סיפור הפסח הוא בגאולה
וחירות, אבל יהודים ידעו היטב שסיפור
אחר בא בעקבותיו – סיפור על כיבוש
וגלות. בסיפור הפסח בני ישראל
משתחררים מעבדות מצרים ושבים
אל הארץ המובטחת. אלא שמאוחר
יותר בני ישראל שקעו בעוון – הם
החלו עובדים את אלילי החמדנות,
הכוח והרעב לאדמה – והוגלו לבבל.
כדברי הנביאים, ממלכת יהודה נפלה
בגין חטאיה, לא בשל כוחה של מעצמה
חיצונית.

מסירים את הקערה מהשולחן, מזגים כוס שנייה ושואלים:

מַה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל
הַלַּיְלוֹת? שָׁבָכָל הַלַּיְלוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמָצָה, הַלַּיְלָה הַזֶּה
כָּלוּ מָצָה?

לצדק חברתי נטועה באהבתנו לאלוהי
העולם שבצלמו אנו נבראים, "יהוה" –
כוח השינוי מ"מה שיש", הווה, למה
שיכול וראוי להיות. זהו לילה שבו
אנו מתחילים לפתח גם אסטרטגיות
קונקרטיות לבניין עולם אחר.

עלינו לצאת מתודעה צרה זו (מצרים).
להיות 'מציאותי', לקבל את 'מה שיש'
כקריטריון ל'מה שיכול להיות' – זאת
היא תמצית עבודת האלילים. אמונה
באלוהים היא אמתית רק במידה שאנו
פועלים לריפוי ולשינוי העולם מן היסוד.

יציאת מצרים שלנו מתחילה בסיוע
לאחינו ולאחיותינו הערבים בהקמת
מדינה פלסטינית בת־קיימא כלכלית
ופוליטית – הצעד הראשון לקיום מצוות
'אהבת הגֵר'.

הלילה אנו מתחייבים להיות העם
הידוע ברחבי העולם כולו באהבתו לכל
החיים על פני כדור הארץ ובנדיבות
רוחו כלפיהם. אהבה ונדיבות שיבואו
לידי ביטוי בכך שניזום 'תכנית מרשל'
שתחסל אחת ולתמיד (ולא רק תביא
להקלה) את העוני העולמי, את המחסור
בבתים, את הרעב ואת הטיפול הרפואי
הלקוי, ותביא לתיקון ההרס הסביבתי.
נטילה אמתית של מחויבות זאת על
עצמנו היא צעד ראשון במעלה בדרך
להיותנו בפועל גילוי וגילום של אנרגיית
האהבה האלוהית על פני כדור הארץ.

שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאֵר יִרְקוֹת,
הַלֵּילָה הַזֶּה מָרוֹר?
שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת
אֵין אָנוּ מְטַבִּילִין אֶפִּילוּ
פְּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה
שְׁתֵּי פְּעָמִים?
שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין
וּבֵין מְסֻבִּין, הַלֵּילָה הַזֶּה
בִּלְנֹנוּ מְסֻבִּין? ⁵

מניחים את הקערה על השולחן

אמר מייקל לרנר:

5

אנו נקראים על ידי המסורת שלנו
להיות שותפים לריפוי ולשינוי העולם,
לתקן עולם במלכות שדי. אנו נקראים
לְזַמֵּן את האנרגיות הנקביות המזינות
שתדכנה אותנו בריפוי המציאות
ובשינויה. אנו שומעים את קול אלוהים
כקריאה לשחרור עולמי, ולא רק
להטלאת רפורמה שולית זאת או אחרת
במציאות עולמית דכאנית עמוקות
והרסנית לסביבה.

זהו הלילה שבו איננו מסתפקים עוד
באישור מחודש, באוזני משפחותינו
ובאוזני העולם, שמחויבותנו המתמשכת

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ
 יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֵרוֹעַ
 נְטוּיָה. וְאֵלוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ
 מִמִּצְרַיִם, הָרִי אֲנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעַבְדִּים הָיִינוּ
 לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם.⁶

6 אמר רולי מטלון:

אב הטיפוס ליציאה מעבדות לחירות
 איננו חף משפיכות דמים. אף שידו
 החזקה של האל היא שחובלת במדכאים
 בשעה שבני ישראל אינם יותר מעדים
 פסיביים למתרחש, חלק זה של ההגדה
 מעורר אינוחות בקרב אלה מאתנו
 המסתייגים מאלימות, והמאמינים
 בתוקף שיציאה מדיכוי לחירות אמורה
 להתרחש באופן בלתי אליים. החירות
 היא חלק מהתכנון האלוהי, ואין דבר
 שיכול למנוע את השרשתה בקרב
 האנושות כולה. השחרור יגיע, במוקדם
 או במאוחר. השאלה היא כיצד יגיע.

האם יש תקווה ליציאה בלתי אלימה
 לחירות בזמננו?

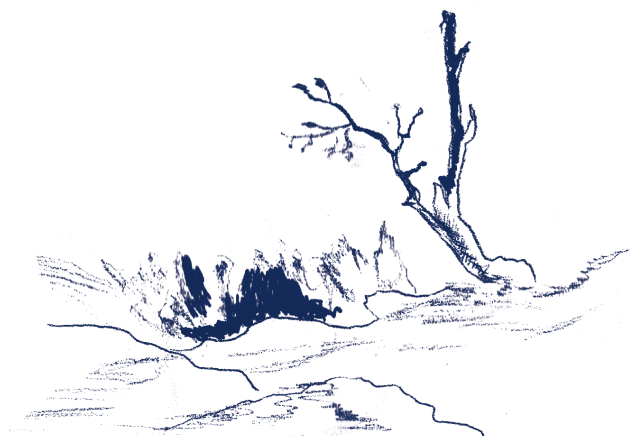
וּאִפִּילוּ בָּלָנוּ חֲכָמִים, בָּלָנוּ נְבוֹנִים, בָּלָנוּ זָקֵנִים, בָּלָנוּ
יֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מַצּוֹה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאת מִצְרָיִם.
וְכָל הַמִּרְבֵּה לְסַפֵּר בִּיצִיאת מִצְרָיִם הִרִי זֶה מִשְׁבַּח.

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה
וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵנֵי בְרַק, וְהָיוּ
מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ
תְּלַמִּידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת
שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: הֲרִי אֲנִי כֶּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה,
וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלַּיְלוֹת עַד שֶׁדָּרָשָׁה
בֶּן זֹמָא. שְׁנֵאמַר, לִמְעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ—הַיָּמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ—
הַלַּיְלוֹת. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים: יְמֵי חַיֶּיךָ—הָעוֹלָם הַזֶּה. כָּל
יְמֵי חַיֶּיךָ—לְהֵבִיא לִימּוֹת הַמָּשִׁיחַ.⁷

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם
בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הוּא.

את אותם הדברים ניתן לומר על העבר היהודי: יסדנו את התרבות שלנו כשֶׁשֶׁמֶשׁ ההיסטוריה לא זרחה עלינו. מבחינה היסטורית, היינו עִם לִילי בצורה מבריקה. אולם לא הרשינו ללילה להשחיר אותנו, ולא לשמש כתירוץ לרפיון הדרישות המוסריות שלנו מעצמנו.

הרבנים אינם מסכימים עם בן זומא, ומחזיקים שהיקפם הרחב של הפסוקים מתייחס לא ללילה, אלא למשיח – לשמש ההיסטוריה. אפילו הגאולה לא תפטר אותנו מזיכרון יציאת מצרים, הם טוענים. האם לעולם לא נמצא מנוח ממה שידוע לנו? ייתכן שלא. יש מה לקנא בחכמי בני ברק, שהתבסמו בחוויה בלתי־יהודית מאוד של אבדן תחושת הזמן.

הפתיחות הרוחנית של הלילה: זהו הלקח של הרבנים האלה ושל פולמוסיהם. חוקרים הראו שמעשה הכינוס הרבני בבני ברק הינו מענה לסיפור דומה בדבר כינוס רבני בלוד. הרבנים בלוד, בהנהגת רבן גמליאל, כילו את הלילה בדיונים על הלכות הפסח, בעוד שהרבנים בבני ברק התעלמו מחלוף הזמן בעודם אחוזים בסיפורי יציאת מצרים. גרסת הסיפור בבני ברק הפכה לקאנון, משום שהחובה הדתית בסדר מורה על נרטיב, לא על אנליזה. אנחנו נקראים להפעיל את דמיונו, ממנו עשויות לעלות תובנות מטאפיזיות ומוסריות. אחת מתובנות אלה היא שְׁאל להם למדוכאים להיות עיוורים, או חלילה אחראים, לדיכוי. אטימות מוסרית מגונה במיוחד בקרב קורבנות, כפרטים וכציבור, בעיקר אחרי שקורבנותם חלפה.

את מעשה ליל השימורים מלווה פרשנותו של בן זומא, המתעקש שהמחויבות לזיכרון הפסח נמשכת מהימים אל הלילות – בן זומא האומלל, המיסטיקן שנפגע כשטייל בפרדס חכמת הנסתר. האור, לא החושך, הוא שהיה בעוכריו. יש אנשים שנולדים עבור הלילה. יש תובנות שניתן להשיג רק בחושך.

פִּנְגֵּד אַרְבַּעַה בָּנִים דִּבְרָה תּוֹרָה:

וְאַחַד רָשָׁע

אֶחָד חָכָם

וְאַחַד תָּם

וְאַחַד שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאול.⁸

המסר של הברך הרשע הוא דרכו של האל לומר לנו שאין דבר מקודש יותר מחיי אדם, ומסולידריות אנושית הנחוצה כדי לשמור ולהגן עליהם. הפגנת דאגה ואכפתיות היא **עבודה**, כפי שמצהיר הברך הרשע: "מה העבודה הזאת לכם?"

תמיד קל יותר להפנות גב לאחר ולדאוג רק לעצמנו. סולידריות, קהילה, שיתוף, הפגנת דאגה ואכפתיות – זו עבודה קשה. אנו חייבים לדאוג זה לזה. עלינו לראות זה את זה בצלילות, לראות באמת זה את זה כשוויים בפני האלוהים. על כל אחד מאתנו להכיר באנושיותו, בתקוותיו, בזכויותיו, ברגשותיו של האחר. בדרכנו אל החירות נשאלות שאלות רבות, אולם בסופו של יום, הדרך האחת להינצל בידי אלוהים מכל 'מצרים' המשעבדת אותך היא "ואהבת לרעך כמוך".

כילדה שגדלה באווירה דתית, ושחונכה בישיבה של האורתודוקסיה המודרנית, לימדו אותי להתמקד ב"נעשה ונשמע". קודם עושים, אחר כך שואלים/מקשיבים. ארבעת הבנים מלמדים אותנו משהו שונה לחלוטין. החכם צמא לידע – אל לנו לבלום את פיו, אלא לחפש תשובה ראויה לסקרנותו. התם ממקד הכל במילה אחת: "מה?" כאן ההגדה אומרת לנו שדבר אינו יכול להיות מובן מאליו, טהור ופשוט יותר מלשאול. ובאשר לזה שאינו יודע לשאול, אנו מצווים "את פתח לו", ללמד אותו לשאול!

אולם חשוב מכולם, לדעתי, הוא הברך שאותו מכנה ההגדה "רשע". הוא שואל: "מה העבודה הזאת לכם?" "לכם ולא לי", אומרת ההגדה, בעודו מוציא את עצמו מכלל המשפחה, השבט, העם וממעגל החיים. הברך הרשע מרוכז בעצמו ואנוכי. הוא ממקם את עצמו על אי, תחושת הזהות שלו אינה כוללת אחרים. ההגדה רואה זאת כרשעות.

חָכָם
מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צָוָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ
אֲתָכֶם? וְאֵף אֶתָּה אָמַר לוֹ בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מִפְּטִירִין
אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן.

רשע מה הוא אומר?

מה העבדה הזאת לכם? לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל בפר בעקר, ואף אפה הקהה את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לי—ולא לו. אילו היה שם לא היה נגאל.

תם מה הוא אומר?

מה זאת. ואמרף אליו: בחזק יד הוציאנו יי ממצרים, מבית עבדים.

ושאינו יודע לשאול?

את פתח לו, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים.⁹

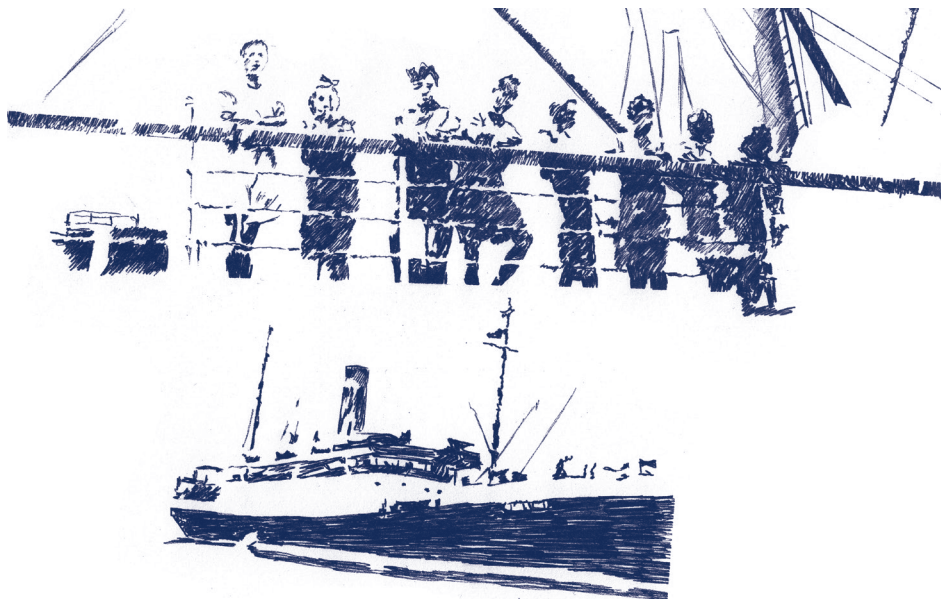

אמרי לה: "ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב
(מהו שכתוב) וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל
הַיּוֹלֵךְ? [שמות יד, כ] – בקשו מלאכי השרת:
לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא:
מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים
שירה???"
[תלמוד בבלי, מגילה י' ע"ב; מסכת סנהדרין לט, ע"ב].

אבל ישנה גם בת.
זו שחומלת.
החומלת, מה היא אומרת? "מהו אלוהים
הנענה רק לסבלות העברים ואינו נענה
לסבלות המצרים?"

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום
ההוא יכול מפעוד יום. תלמוד לומר בעבור זה. בעבור
זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים
לפניה.

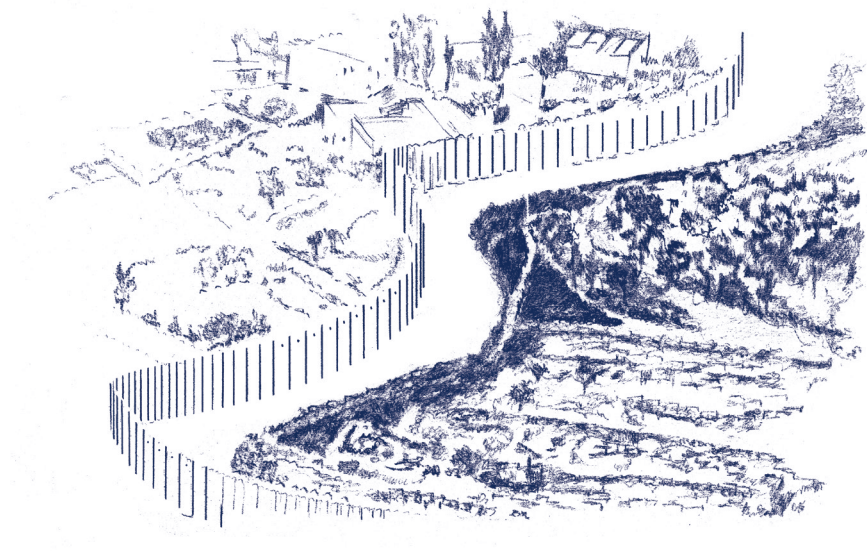
מִתְחַלָּה עוֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוּרֵינוּ,
וְעַכְשָׁיו קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבֹדָתוֹ,
שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל כָּל הָעָם, כֹּה אָמַר יי אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל, בְּעֶבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֵּרַח אֲבִי
אַבְרָהָם וְאַבִּי נָחוֹר, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאַקַּח אֶת
אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֶבֶר הַנָּהָר וְאוֹלָף אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ
כְּנָעַן, וְאַרְבָּה אֶת זֶרְעוֹ וְאַתֵּן לוֹ אֶת יִצְחָק, וְאַתֵּן לְיִצְחָק
אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו. וְאַתֵּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שְׁעִיר לְרֶשֶׁת
אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם.¹⁰

אין אנו נבחנים ביכולתנו לשלוט על עם אחר בחיל ובכוח, כי אם ביכולת לחיות כאן ב'רוח'. דהיינו, לבנות חברת מופת. אם במצרים נעשינו גרים משוללי כל זכויות לקיום, לחירות ולאדמה, ובכך היה שורש השעבוד, לא נעשה לזולתנו מה ששנא עלינו. גם העם הפלסטיני החי עמנו זקוק לאדמתו, לקיומו ולחירותו.

אך לא מתוך שלום של חילון, המנתק את העם משורשיו, נגיע אל המנוחה ואל הנחלה; לא מתוך הפרד ומשול, הפחדה ושנאה נגיע לשלום. רק מתוך חיבור אמיץ בין כל בני אברהם, יושבי הארץ הזו, תתקיים בנו ברכת ה' לאברהם אבינו: "ונברכו בו כל גויי הארץ".

במילים אלו מזכירה לנו ההגדה שארץ ישראל אינה מובטחת לנו בירושה או בזכות, שהרי אבותינו היו עובדי עבודה זרה בבבל. כנען אינה נחלת אבותינו, ואנו קשורים אל הארץ רק מתוקף הבטחת ה' לאברהם. עליו מעיד ה' שיצווה את בניו "לעשות צדקה ומשפט". זו אמנם ברית עולם, אך היא מותנית תמיד בהתנהגותנו המוסרית, כפי שהזהיר הנביא יחזקאל: "ודם תשפכו, והארץ תירשו!"

עתה, כששבנו לארצנו בחסדי ה', ושוב זכינו ללכת בכל ארץ ישראל ולהתיישב בה, עלינו להגן על עצמנו ולשמור על ביטחוננו, אך לא לחיות על חרבנו.

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.
שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת בָּמָה שְׂאֵמֶר
לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שְׁנֵאָמֶר:
וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע בִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעַךְ בְּאֶרֶץ
לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם
אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בִּרְכָשׁ
גָּדוֹל. **11, 12**

11 אמר סטיבן מ. כהן:

כיהודים, אנחנו נושאים את זיכרון
הריחוק ממולדתנו, כשעזבנו אותה
והפכנו לגרים בארץ לא לנו. אולם
עם יכול גם להפוך לזר בארצו כאשר
נשללות ממנו החירות וזכויות האדם
הבסיסיות.

וחשוב מכל, בדיוק כפי שאנחנו היינו
גרים בארץ לא לנו, ישמור אותנו האל
מהפיכת אחרים, על ידינו, לגרים
בארצם.

מפסקה זו אנו למדים שאומה יכולה
לשאת עשורים, אפילו מאות שנים, של
דיכוי והשפלה. אולם למרות כל הסבל,
יכולה אותה אומה לשגשג בדרכים
מגוונות, לרבות מבחינה מספרית. והיא
יכולה לפרוח ברוחה, כאשר היא נאחזת
בתקווה ובביטחון שימיה ללא חירות –
אישית ולאומית – הם ספורים.

"ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם**בארץ מצרים."** [דברים י, יט]

ההלכה המקובלת מפרשת את אהבת הגר כמחויבות לגר צדק שהצטרף לשורות האומה, "שבא ונכנס תחת כנפי השכינה", כלשון הרמב"ם. לעומת גישה זו, מסביר הרב יוסף אלבו: "ולא גר צדק בלבד, אלא אפילו על תושב שאינו עובד אלילים". ה'חפץ חיים' אף מפליג ומונה כמצות עשה ממש לאהוב כל גוי הבא לעיר של יהודים, גם אם לא חדל לעבוד עבודה זרה. לאור פסיקת הרמב"ם, נראים דבריהם של הרב יוסף אלבו ושל ה'חפץ חיים' מרחיקי לכת. מה הביא אותם לנקוט עמדה זו?

התשובה עשויה להתגלות לנו מתוך בחינה מעמיקה של שאלת הזהות היהודית, אותה ניתן לברר דרך התבוננות במצות הפסח, המהווה מרכיב הכרחי בזהות זו. הפסח הוא חובה מכוונת מבחינה חברתית. לגבי יהודי שלא חגג את הפסח ואין לו סיבה מוצדקת, התורה פסקה "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה". הפסח אפוא הוא המצווה המגדירה את הזהות היהודית, וניתן להבין זאת מבירור שורשו של סיפור יציאת מצרים.

עיקרו של סיפור יציאת מצרים הוא היציאה מן השעבוד אל החירות. העוולה החמורה העולה מסיפור זה היא היחס המנוכר לזר. יחס זה הוביל לעבדות פיזית, לניצול ואף להריגת ילדי העברים. ההצהרה הגדולה של סיפור יציאת מצרים היא ההכרה בכבודו של האדם באשר הוא והדאגה לזר ולחלש. באופן פרדוקסלי, עמוק בתוך הזהות הפרטיקולרית היהודית טמונה ההזדהות עם האחר – עם כל באי עולם. כך מי שאינו מוכן לפתוח את לבו כאדם לאדם, לא יוכל להיכלל בכלל ישראל, "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה". זהות זו היא שפיעמה בלבם של הרב יוסף אלבו ושל ה'חפץ חיים', והיא שהביאה אותם לקבוע שגם גר תושב ראוי ליחס של אהבה, אפילו אם דתו שונה.

וְהָיָא שְׁעֵמָדָה

לְאַבוּתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עָמַד
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלָּא שְׁבָכַל דּוֹר וָדוֹר
עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ

הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם. **14, 13.**

מניחים את הכוס

שנאה ורדיפה. זוהי ההבטחה העתיקה לגאולה ולמחילה שהייתה להשראה כבר לאבותינו. זוהי הברית שמושיעה אותנו הן מגורל של מדוכאים, הן מגורל של מדכאים; שמגנה עלינו הן מהיות שָׁה, הן מהיות טורף. זוהי הברית שעוזרת לנו להיות בני אדם.

השנאה עדיין עוקבת אחרינו לכל מקום. המבקשים להשמידנו ברחבי העולם עשויים להיות אפילו רבים מאתנו. אולם היום אנחנו מסוגלים להגן על אמונותינו. אנחנו מסוגלים להיאבק על זכויותינו. ומעל לכל, אנחנו מסוגלים להתאחד עם אנשים אחרים כדי להתגבר על

צֵא וּלְמַד מֵהַבָּקָשׁ לְעֲשׂוֹת לִיעֶקֶב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֱלֹהִים עַל הַזְכָּרִים וּלְבֹן בָּקָשׁ לְעֶקֶר אֶת הַכֹּל, שְׁנֵאמַר: אֲרָמִי אֲבִד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיֵּגֶר שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל, עַצוֹם וָרֹב.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, וציוותה עלינו "צֵדֶק צֹדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיָה וַיִּרְשֶׁתְּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ" [דברים טז, כ].

אז מי היא שעמדה לאבותינו ולנו? איזו זכות ואיזו ברית? איזו זיקה אל ההווה ואל אחינו בני האדם? לא קיפוח החלש, לא כוח הזרוע, לא ניצול הגר. אלא צדק. חסד. שלום. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, בכל דור ודור. והרי בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. היא שליוותה אותנו לאורך הדורות מצווה אותנו לראות את כל בני האדם כזכאים לחירות.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, היא שלימדה אותנו – "סור מִרַע וְעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרִדְפָהוּ" [תהילים לד, טו]. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, מפני ש"וְכִתְתִּי חֲבֻטָּתְךָ לְאֵתִים, וְחֲנִיתֹתֶיךָ לְמִזְמֹרוֹת, לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב, וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" [ישעיהו ב, ד]. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שהרי לימדנו ש"אִמֶּת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, וְצִדֶּק מִשְׁמַיִם יִשְׁקֹף" [תהילים פה, יב]. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, "כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד יִהְיֶה צֶדֶק לְפָנֶיךָ עִם אֱלֹהֶיךָ" [מיכה ו, ח].

וַיֵּרֶד מִצְרֵימָה: אָנוֹס עַל פִּי הַדְּבוּר.
מִלְמִד שְׁלֹא יֵרֶד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא
לְגוֹר שָׁם, שְׁנֵאמַר: וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲרֵה, לְגוֹר בְּאַרְץ בְּאֵנוֹ,
כִּי אִין מְרַעֵה לְצֹאֵן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאַרְץ
כְּנָעַן, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאַרְץ גִּשּׁוֹן. בְּמַרְתִּי מָעַט:
בְּמָה שְׁנֵאמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרֵימָה,
וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ כְּבוֹכָבִי הַשָּׁמַיִם לְרֹב.

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי:
 יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם. גָּדוֹל, עָצוֹם: בָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי
 יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד, וַתִּמְלֵא
 הָאָרֶץ אֹתָם. וְרַב: בָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: רַבָּה בְּצֶמַח הַשָּׂדֶה
 נִתְּתָהּ, וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדֹּל וַתִּבְאֵי בְּעֵדֵי עֲדִיִּים, שְׂדֵים נִכְנוּ
 וּשְׁעָרָהּ צִמָּח, וְאֵת עֵרֶם וְעָרֶיהָ.

אֲשֶׁכְנִימוֹת מוֹסִיפִים:

וַאֲעֲבֹר עָלֶיהָ וְאֶרְאֶה מִתְבוֹסֶסֶת בְּדָמֶיהָ, וְאֶמַּר לָהּ בְּדָמֶיהָ חַיִּי, וְאֶמַּר לָהּ
 בְּדָמֶיהָ חַיִּי.

וַיַּרְעוּ אֶת־נֹוֹ המִצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.¹⁵

וַיַּרְעוּ אֶת־נֹוֹ המִצְרִים: בָּמָה שְׁנֵאָמַר:
הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֹּה יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלַּחֲמָה,
וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׁנֵאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.

וַיַּעֲנוּנוּ: בָּמָה שְׁנֵאָמַר:
וַיִּשְׁתִּימוּ עָלֵינוּ שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם. וַיְבֹן עָרֵי
מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה, אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעֲמִסָּה.

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: בָּמָה שְׁנֵאָמַר:
וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֹה.

15 אמר יונתן (J.J.) גולדברג:

ביציאת מצרים: שחרור מעבדות
ודיכוי, מבורות ואמונות תפלות ומחוסר
בית ודיכוי. ומה עלינו להסיק מכל אלה?
הסיפור מסכם: ש"בכל דור ודור חייב
אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא
ממצרים". סיפורים אלה אינם שיעורי
היסטוריה אלא מדריך לימינו.

להגדה המסורתית, לסיפור חג הפסח,
יש שלוש התחלות נפרדות, שלכל אחת
משמעות שונה: "עבדים היינו לפרעה
במצרים"; וכן, "מתחילה עובדי עבודה
זרה היו אבותינו"; וכן, "ארמי אובד אבי,
וירד מצרימה". אלה מזכירים לנו את
מגוון צורות השחרור הגלומות

וּנְצַעַק אֶל יְיָ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ, וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוֹ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצָנוּ.¹⁶

וּנְצַעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ: כִּמָּה שְׁנֵאַמֵּר:
וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֲקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעָתָם אֶל
הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.

אמרה סוזן טלווה:

16

כל הריסת בית, עם כל צמצום באספקת
מים, עם כל ניתוק משפחות מאדמתן,
מעציהן, זו מזו.

את עמלנו: המשא הכבד שהסבל

המתמשך הנגרם על ידי הכיבוש מטיל על
נשמת העם, שהצטוו להיות שוחר שלום
ומבקש צדק, ולראות שהכל נברא בצלם
אלוהים [תהלים לד; דברים טז, כ; בראשית א, כו].
ואת לחצנו: אם אדם אחד אינו חופשי,
איש אינו חופשי. הלואי שנקדש את שנת
החמישים בסיום כיבוש הגדה המערבית
ורצועת עזה, ונכריז על החירות של
העמים בישראל ובפלסטין לחיות בלא
מורא ובשגשוג הדדי, כדי שהכל יזכו
בברכות ובהבטחת השוויון והצדק של
שנת היובל [ויקרא כה, י].

ונצעק אל יהוה אלוהי אבותינו, וישמע
יהוה את קולנו וירא את עונינו ואת
עמלנו ואת לחצנו [דברים כו, ז].

ונצעק אל יהוה אלוהי אבותינו: בשנת
החמישים לכיבוש הגדה המערבית
ורצועת עזה, הצעקות בוקעות מפיית
היגעים ממלחמה. משפחות ישראליות
ופלסטיניות קרועות לגזרים וזעקות
בגלל חיים וחלומות אבודים. כולנו
זועקים בגלל אלה שהוקרבו מפחד, לשם
נקמה; בגלל עשורים של טראומה.
וישמע יהוה את קולנו: כשם שהגר בכתה
על בנה ישמעאל. למדנו שכאשר היינו
מוכנים להקריב את חיי בנה של הגר,
ה'אִמָּר', נמצא שאנו מוכנים להקריב גם
את בננו שלנו [בראשית כא, כב].
וירא את עונינו: הסבל שאנו גורמים עם

וַיִּשְׁמַע יי אֶת קִלְנוֹ: בָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֶת
יֶצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב.

וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוֹ: זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר:
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים.

וְאֵת עַמָּלָנוּ: אֱלֹהֵי הַבָּנִים. בָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר:
כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיֵּאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תִּתְחַיֵּן.
וְאֵת לַחֲצֵנוּ: זֶה הַדִּחָק, בָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי
אֶת הַלַּחֲצֵי אֲשֶׁר מִצָּרִים לַחֲצִים אֹתָם.

וַיּוֹצֵאֵנוּ
יְיָ
מִמִּצְרַיִם
בְּיָד
חֲזָקָה
וּבְזֹרֹעַ
נְטוּיָה,
וּבְמִזְרָא
גָּדֹל,
וּבְאֹתוֹת
וּבְמִפְתֵּי

וַיֹּצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם:
 לֹא עַל יְדֵי מַלְאָה, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ,
 אֲלָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּד וּבַעֲצָמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר:
 וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה, וְהִפֵּיתִי כָּל בְּכוֹר
 בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם
 אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי יְיָ. **17**

17 אמרה רחל אליאור:

עֲבָדִים", התובע האזנה וקשב למצוותיו
 בתוקף השחרור האלוהי מעבדות לחירות.

דברי האל על שבועת השביעיות של
 החירות, השוויון והצדק נכתבו בידי
 נביאים, כוהנים ולוויים שקידשו את
 מחזורי הזמן המקודש. אלה נודעים
 כמועדי דרור ומקראי קודש, וכוללים
 את השבת, השביתה והחירות מכל
 עמל, שעבוד ועבודה, את שבעת מועדי
 ה' בשבעת חודשי השנה הראשונים,
 ובראשם חג החירות, ואת זמן השמיטה
 והיובל. העם היהודי הוא העם היחיד
 בעולם שמתחיל את סיפורו ההיסטורי
 בסיפור העבדות כדי להבהיר באופן
 נחרץ **שהחירות** היא מתת אל נצחית
 ומקודשת, בלתי מותנית, המחויבת
 בשמירה מחזורית של מחזורי שביתה
 וחירות, ואילו כל **שעבוד** הוא זמני ודינו
 לחלוף מהעולם.

העם היהודי הוא קהילת זיכרון המצווה
 לזכור, לספר ולהנחיל מדור לדור מושגים
 מופשטים נצחיים היוצרים מילון
 מקודש של דעת, אמת וצדק, אחווה,
 שוויון, שלום וחירות כגון: 'אלוהי צדק
 ואמת', 'דעת אמת וצדק', 'דרור', 'בני
 חורין', 'צדק צדק תרדוף', 'שבת קודש',
 'ברית עולם' ועוד. מושגי תשתית אלה,
 הקושרים בין שבועה וברית עולם,
 עדות וזיכרון לבין שבעת מועדי דרור
 ושבטות של חירות, ומבוססים על ברית
 בין האל לעמו (המקדשים שניהם את
 החירות) – מושגים אלה אינם תלויים
 בשום מרחב גשמי או בתנאים מקדמיים,
 אלא רק במרחב מופשט של מחויבות
 בלתי מתפשרת לחירות ושוויון, לאמת
 וצדק. בזיכרון העם היהודי מושגים אלה
 נשמעו לראשונה משמים, מפי אל המציג
 עצמו חזר ושנה בתיאור "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ
 אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית

וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה: אֲנִי וְלֹא מִלְאָךְ
וְהַפִּיתִי כָּל בָּבוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: אֲנִי וְלֹא שָׂרָף
וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים: אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ.
אֲנִי יְיָ: אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.

בְּיַד חֲזָקָה: זֶה הַדָּבָר, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר:
הִנֵּה יָד יְיָ הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשֹׁדָה, בְּסוֹסִים, בְּחִמְרִים,
בְּגִמְלִים, בְּבִקָּר וּבַצֹּאן, דָּבָר כָּבֵד מְאֹד.

וּבְזָרַע נְטוּיָה: זֶה הַחֶרֶב, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר:
וְחֶרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם.

וּבְמִזְרָא גָדֵל: זֶה גְלוּי שְׁכִינָה, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר:
אוֹ הַנִּסָּה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמִסֹּת
בְּאֶתֶת וּבְמוֹפְתִים, וּבְמִלְחָמָה וּבְיַד חֲזָקָה וּבְזָרוּעַ נְטוּיָה,
וּבְמִזְרָאִים גְּדֻלִּים, כָּכָל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ.

וּבְאֶתֶת: זֶה הַמָּטָה, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר:
וְאֶת הַמָּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֶתֶת.

וּבְמִפְתִּים: זֶה הַדָּם, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר:
וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשִׁמְיִם וּבָאָרֶץ, דָּם וְאֵשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן.

עדות ספרד

נוהגים להביא קערת מים ועורך הסדר
שופך בה יין מכוסו שלוש פעמים
בעת אמירת המילים:

עדות אשכנז

נוהגים להטיף יין מן הכוס בעזרת האצבע
שלוש פעמים בעת אמירת המילים:

דָם וְאַש וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן.

דָּבָר אַחֵר:

וּבִזְרַע נְטוּיָה שְׂתִימִם,
וּבְאֵתוֹת שְׂתִימִם,

בְּיַד חֲזָקָה שְׂתִימִם,
וּבְמָרָא גָדֹל שְׂתִימִם,
וּבְמַפְתִּים שְׂתִימִם.

אֵלּוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצִּים
בְּמַצִּים, **18** וְאֵלּוּ הֵן:

18 אמר מייקל וולצר:

מאז ומעולם הביכו עשר המכות יהודים
ליברלים ואנשי שמאל. מדוע הִקְשָׁה האל
את לבו של פרעה כאשר היה יכול באותה
מידה לרכך אותו, להתחיל את מסעם
של בני ישראל מוקדם יותר ולחסוך את
הסבל הנורא של המצרים? לכן אנחנו
טובלים אצבע ומטיפים מהיין כדי
להפחית מהנאתנו מסבל המצרים. אבל
מוטב היה להתמקד בכאב ולחשוב על
אפשרות אחרת של גאולה. ההיסטוריה
אינה קבועה מראש.

דמיינו אל שהיה מכיר את אמנת ז'נבה
וממקד את מגפותיו רק נגד פרעה ונגד
קציניו. דמיינו פרעה שנשבע בקסמו
של בנו המאומץ משה. דמיינו שביתה
כללית של בני ישראל יחד עם, אולי,
התושבים האחרים של אותו "בית
עבדים". ישנן דרכים רבות להיחלץ ממצב
רע. ישנן חלופות רבות לחשוב עליהן, הן
למדוכאים והן למדכאים.

דָּם שָׁחִין
צִפְרֵי־עַ בָּרָד
בָּנִים אֲרָבָה
עָרוֹב חֲשׂוֹךְ
דְּבָר מַכַּת בְּכוֹרוֹת

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים:

דַּצ"ף עֲד"ש בְּאֶח"ב

רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר: ויאמרו החרטמים אל פרעה: אצבע אלהים הוא. ועל הים מה הוא אומר: וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יי במצרים, ויראו העם את יי, ויאמינו ביי ובמשה עבדו. במה לקו באצבע? עשר מכות. אמור מעתה: במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות.

רבי אליעזר אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. עברה אחת, וזעם שתיים, וצרה שלש, משלחת מלאכי רעים ארבע. אמור מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות.

19 אמר ברנרד אבישי:

רבנים מצוטטים כשהם מתבסמים, בפאתוס חסר מודעות עצמית, מהמכות שהושתו על המצרים, מאדירים את סבלם של המדכאים כמו ילד פצוע המדמיין מה יעשה אביו לבריון. רבי אליעזר מספר שעשר המכות הן למעשה ארבעים, מפני שכל מכה הוטלה עם כוונה ורגש: "עברה" – אחת, "זעם" – שתיים, וכן הלאה. ארבעים

ההגדה היא ספר שמצוי במתח פנימי תמידי ובלתי נמנע: מחויבת לעקרון החירות האוניברסלית – "כל דכפין..." – אולם נגועה במה שארתור קסטלר כינה 'קלסטרופיליה': ציוויים שמחזקים נטייה להיבדלות ולעמדת מגננה מודחקת, המובילה לזעם שבטי.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: מַנֵּין שָׁכַל מִכָּה וּמִכָּה
שֶׁהָבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים הִיָּתָה
שֶׁל חֲמֵשׁ מִכּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה
וְזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מִלְאָכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת,
עֲבָרָה שְׁתֵּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, וְצָרָה אַרְבַּע, מִשְׁלַחַת מִלְאָכֵי
רָעִים חֲמֵשׁ. אָמֹר מַעֲתָה: בְּמַצָּרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת
וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתַיִם מִכּוֹת. ¹⁹

מצב זה, לשמחתנו, אינו מצבם של היהודים היום, ולכן לא זה האופן שבו מובנת ההגדה על ידינו. לישראלים יש עוצמה צבאית ומוסדות פוליטיים; הם מגנים על עצמם מפני אחרים, אולם גם מכפיפים אחרים למרותם. איננו יכולים עוד ליהנות מההנחה המוקדמת שהאינטרסים של היהודים דומים לאלה של כל אדם שנמצא תחת דיכוי. עקרון ההישרדות שלנו אינו חופשי באופן מובנה משנאת האחר, והארץ ותושביה אינם רק שורות בשיר או דמויות מיתולוגיות. בפעם הבאה שמנהיג יהודי ידבר על עמלק, זכרו את הפנטזיות ההיסטריות של חכמינו. הן נוגעות ללב. הן יכולות להיות גם קטלניות.

מכות אלה, יחד עם מאתיים המכות שהוטלו כביכול בים סוף, הן מאתיים וארבעים. רבי עקיבא עולה על רבי אליעזר, וסבור שמספר המכות היה למעשה מאתיים וחמישים.

המתח – 'לעולם לא עוד' ו'לעולם לא עוד ליהודים' – היה חסר משמעות בגולה, שבה חוברה ההגדה ועבורה הייתה מיועדת. התקיימה שם הנחה מובלעת שהיהודים הם גֵּרִים בלתי חמושים, כך שלפעול כדי למנוע מהם רדיפות, או כדי לקדם את תביעותיהם האזרחיות, היה גם לפעול למען סובלנות חברתית, ובאופן מקיף יותר – לבניין חברה אזרחית.

בַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עָלֵינוּ: ²⁰

אלו רוֹצִיָּאנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה
בָּהֶם שְׁפָטִים, דִּיִּינוּ.
אלו שָׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סָפַק
צָרְכָנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, דִּיִּינוּ.

אלו עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלֹא עָשָׂה
בְּאַלְהֵיהֶם, דִּיִּינוּ.
אלו סָפַק צָרְכָנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים
שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, דִּיִּינוּ.

אלו עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם, וְלֹא הָרַג אֶת
בְּכוֹרֵיהֶם, דִּיִּינוּ.
אלו הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן וְלֹא נָתַן לָנוּ
אֶת הַשִּׁבְתָּה, דִּיִּינוּ.

אלו הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ
אֶת מִמּוֹנָם, דִּיִּינוּ.
אלו נָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁבְתָּה, וְלֹא קָרְבָנוּ
לִפְנֵי הַר סִינַי, דִּיִּינוּ.

אלו קָרַע לָנוּ אֶת מִמּוֹנָם וְלֹא קָרַע
לָנוּ אֶת הַיָּם, דִּיִּינוּ.
אלו קָרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, וְלֹא נָתַן
לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, דִּיִּינוּ.

אלו קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ
בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה, דִּיִּינוּ.
אלו נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא
הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דִּיִּינוּ.

אלו הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה וְלֹא
שָׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכוֹ, דִּיִּינוּ.
אלו הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא
בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה, דִּיִּינוּ.

לוי "צדק, צדק תרדוף" (דברים טז, כ) –
 החזרה מציינת שיש להתמיד ברדיפת
 הצדק – הייתה תרומתם היחידה של
 היהודים לתרבות האנושית, "דיינו..."

לוי "שלח את עמי" (שמות ט, א) –
 מילים שעוררו השראה בקרב דורות
 של עמים משועבדים שנאבקו לחירות,
 בפרט העבדים האפרו-אמריקנים –
 הייתה תרומתם היחידה של היהודים
 לתרבות האנושית, "דיינו..."

לוי "ויברא אלוהים את האדם בצלמו"
 [בראשית א, כז] – מילים המצהירות על
 השוויון הטבוע בין כל בני האדם –
 הייתה תרומתם היחידה של היהודים
 לתרבות האנושית, "דיינו..."

לוי "בקש שלום ורדפהו" [תהלים לד, יד] –
 ציווי המגולם בברכה היהודית העתיקה
 'שלום' – הייתה תרומתם היחידה של
 היהודים לתרבות האנושית, "דינו..."

צדק, חירות, שוויון, שלום – ערכים
 יהודיים מקדמת דנא – טבועים בגרעין
 הקיומי של הזהות היהודית ומהווים
 את הדבק הבסיסי המלכד יהודים בעלי
 אמונות מגוונות. יהודים אימצו ערכים
 אלה בגאווה לכל אורך ההיסטוריה,
 לעצמם ולאחרים. אם מדינה בת זמננו
 מתיימרת להיות יהודית, בעודה מזלזלת
 בערכים בסיסיים אלה – לא דינו.

אם מדינה זאת מצפה לסולידריות
 מעוותת מיהודים ברחבי העולם –
 הופכת אותם לשותפים באי-צדק משולב
 רסן, לא-יהודי, כדוגמת מניעה בכוח
 ולנצח של זכויות אדם בסיסיות ממיליוני
 בני אדם – לא דינו.

אם, לעומת זאת, המדינה היהודית
 מטעם עצמה תסיים בקרוב את חמישים
 שנות הכיבוש של האדמות ושל חיי
 הפלסטינים, כך ששני העמים יוכלו לממש
 את זכויותיהם הלאומיות באופן שווה
 וביחסי שכנות טובה – (כמעט) דינו.

אם ישראל תעניק זכויות שוות לכל
 הנמצאים בתחום שיפוטה הנוכחי – ולו
 רק עד שיימצא פתרון מוחלט ומוסכם
 לעימות – (כמעט) דינו.

אנחנו יכולים להסכים לאחת מהחלופות
 האלה, אך לא להיעדר שתיהן.

עַל אַרְחַת פְּכָמָה וּבְכָמָה

טוֹבָה כְּפוּלָה וּמִכְפֵּלֶת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ. שְׁהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם, וַעֲשֵׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וַעֲשֵׂה בְּאַלֹהֵיהֶם, וְהַרְג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, וְנָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְהַעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה, וְשָׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכוֹ, וְסָפַק צָרְכֵּנוּ בַּמַּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, וְקָרְבָּנוּ לִפְנֵי ה' סִינִי, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהִבְנִי־סָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה לִכְפֹּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ. **21, 22**

אחרי שחצינו את הים ועמדנו בהר סיני, אלוהים נתן לנו את התורה והחל במערכת יחסים של בחירה, של שגב וקדושה – של ברית – עם עמנו. זהו הרגע שאותו אנו זוכרים בכל שבוע בקידוש השבת. אבל כאן, סביב שולחן הסדר, אנו חווים, אלה לצד אלה, את הברכות הנעלות עם הכאב, את הנחישות ואת תכלית הגאולה מעבדות. ורבים מאתנו אומרים, דיינו! די לנו – מדינה, פולחנים, ערכים, תורה. ועלינו לחדול מלבקש יותר – יותר אדמה, יותר זכויות מאשר לאחרים, יותר משאבים. במקום זאת, עלינו לקחת את השפע שיש לנו כבר ולכונן חברה צודקת וחומלת, חברה המתקיימת בקשר שבין חזון לעולם טוב יותר לבין חריקת השיניים של גאולה מתמשכת.

מכל העמים, היהודים הם אלה שמכירים את מרירות הדיכוי והריחוק מארצם. זה מה שהופך את הכיבוש לאירוני כל כך. לפעמים קשה להבחין בין צדק לעוול, המצב מורכב ומפחיד, אבל אני מניחה שדיכוי יימצא תמיד בצד הלא־נכון של ההיסטוריה.

רְבוּ וּמְלִיֵּאֵל הָיָה אוֹמֵר: כָּל שָׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלוּ בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ, פֶּסַח, מִצָּה, וּמָרוֹר. 23

23 אמרה אווה אילוז:

אולם לטקסט הזה ייחודיות נוספת: אין זה רק סיפור. ההגדה מבקשת להיות שחזור של זיכרון חי. אולם למה לזכור? למה לא פשוט לחגוג את החירות? זאת משום שהחירות עלולה להביא אֶתֶּה את כבלי השכחה. החירות עלולה לעשות אותנו ליהירים. החירות יסודית כל כך, שברגע שהשתחררנו אנחנו יכולים בקלות לשכוח מה פירושו של שעבוד, כיצד ניתן להיעצר במחסומים, לראות את אדמותיך נגזלות ומוחרמות, לחזות בבתי משפט המצדדים בחזק ולא בצודק, להיות משולל אישור לעבוד או לנוע. אכן, החירות עלולה להביא ליוהרה ולשכחה. לזכור את המתנה הגדולה שהאל נתן לבני ישראל פירושו לזכור שאסור לנו לעולם להפוך לבוני־פירמידות, מכורים לעוצמה, חסרי רגישות לבכיים ולסבלם השקט של בני אדם אחרים החיים בקרבנו.

בקריאת ההגדה אנחנו מגלים שתבוסת המצרים היא אירוע מיוזמי בסיפור גדול הרבה יותר. מה שתופס את מרכז הבמה הוא הגילוי המוסרי והפוליטי של בני ישראל: הם מסוגלים לקבל ולאמץ את התורה, הם מסוגלים להיות 'קדושים', לכוון מערכת יחסים עם אלוהים – רק כאשר הם זוכים בחירות ומתוודעים לה. התגלית הזו לעולם אינה יכולה להיות פרטית או פרטיקולרית. מרגע שמתנסים בחירות, היא מציבה את עצמה כציווי אוניברסלי. בכל מקום בעולם נזכרו עבדים בדבריו השקטים ומלאי העוצמה של משה: "שלח את עמי". ההגדה היא אפוא סיפור גילוייה של זהות מוסרית, פרטית ואוניברסלית בעת ובעונה אחת, שיכולה להוות את המצע לכל זהות דתית שתבוא אחריה.

המסובים דנים במשמעותה של חירות בזמן הזה

נזהרים שלא להגביה את הזרוע

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזִמְנוֹ שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיָּם, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁפֶּסַח הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר: וְאִמְרָתָם זָבַח פֶּסַח הוּא לִי, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל, וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ.

יש הנוהגים לומר כאן את הפיוט 'אמונים ערכו שבח':

נָסִי אֶל זְכַרְתִּי וַחֲסִדִּי סִפְרָתִי. עֲתָה יִדְעָתִי. בִּי גָדוֹל יְיָ:	אֲמוּנִים עָרְכוּ שְׁבַח. לֹאֵל וְטַבְּחוּ טַבַּח. וְאִמְרָתָם זָבַח פֶּסַח הוּא לִי:
כְּבוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם. מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם. יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם. כָּל צְבָאוֹת יְיָ:	הָרִימוּ קוֹל שִׁירִים. שִׁמְחוּ בְלִיל שְׁמוּרִים. עַל מִצּוֹת וּמְרוֹרִים. אֲכָלוּ וּשְׁתוּ יְיָ:
הִנְחִיל תּוֹרָתוֹ. לַעֲמּוֹ וְעֲדָתוֹ. שׁוֹמְרֵי מִצְוָתוֹ. עִם נוֹשָׁע בְּיָי:	רֹאשׁוֹן לְכָל רֹאשׁוֹנִים. עַל יַד צִיר אֲמוּנִים. מִיָּד כָּל מַעֲנִים. הִצִּיל כָּל הַמּוֹנֵי:
נִפְלְאוֹת מַעֲשֵׂיָהּ. וְעֲצוּמִים נִסֵּיהָ. יֹאמְרוּ כָּל חוֹסְדֵי טוֹב לַחֲסוֹת בְּיָי:	

מראים את המצות למסובים

מִצְרָה זוֹ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עֵד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנֶאֱמַר (הַתִּימָנִים וְהַסְּפָרְדִּים: וְגֵאֲלָם מִיָּד). שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמְרוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת, בִּי לֹא חֲמֵץ, בִּי גִרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵּמָה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.

מראים את המרור למטובים

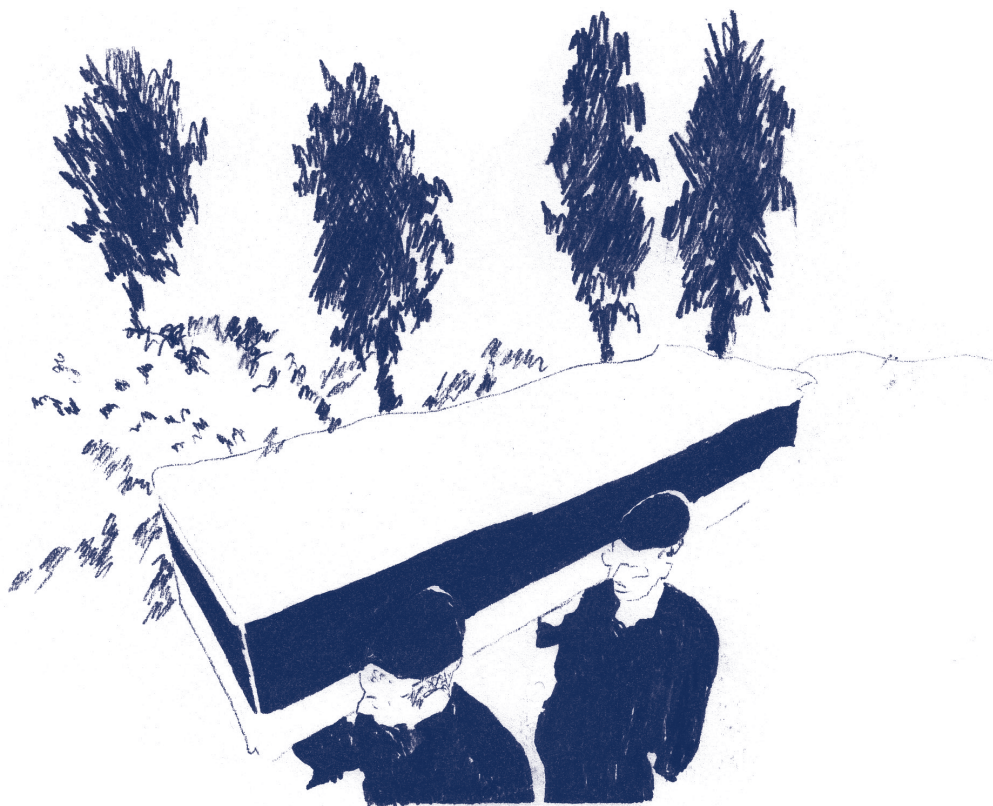
מרור זה שאנו אוכלים, על שום מה?
 על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים.
 שנאמר: וימררו את חייהם בעבדה קשה, בחמר
 ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו
 בהם בפרה.

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו באלו הוא
 יצא ממצרים. שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא
 לאמר, בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לא את
 אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו
 גאל עמם. שנאמר: ואותנו הוציא משם, למען הביא
 אתנו, לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו.²⁴

24 אמר דניאל בריטל:

המשעבדים משועבדים לא פחות
 מעבדיהם. שעבוד עם אחר הוא גם
 שעבוד עצמי. תקופה ארוכה של שעבוד
 הזולת עלולה להביא לנורא מכל, למכת
 בכורות – לנפילתו של דור שלם. "בכל
 דור ודור חייב אדם לראות את עצמו
 כאילו הוא יצא ממצרים" – עלינו לצאת
 ממצרים של משועבדים ומשלטון ללא
 מצרים של משעבדים. עליו להציל את
 זולתנו ואת עצמנו. עלינו להוציא לחירות
 וכך לצאת לחירות. עלינו לזעוק לפרעה
 שבנו: שלח את עמי! שלח לחופשי את
 שני העמים.

הגדת הפסח מספרת על יציאת בני
 ישראל משעבוד אל החופש הנכסף
 אחרי שהיו עבדים במצרים: "וירעו
 אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה
 קשה". אבל זהו רק צדו האחד של
 הסיפור. בצדו השני ההגדה מספרת על
 השתחררות המצרים מהעול שבשעבוד
 בני ישראל. על המצרים הנוחתו תשע
 מכות איומות מפני שמיאנו לשחרר את
 עבדיהם. אולם מכיוון שמכות אלו לא
 פקחו את עיניהם לראות ואת אוזניהם
 לשמוע, לא הייתה ברירה אלא להטיל
 עליהם מכה קשה מנשוא: "והכיתי כל
 בכור בארץ מצרים".

המסובים דנים בביטוייה של העבדות בימינו

מגביהים את הכוס

לְפִיכָּךְ אֲנַחֲנוּ חִיבִים לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר,
לְרוֹמֵם, לְהַדָּר, (עֲדוֹת אֲשַׁכֵּנֵז: לְבָרֶךְ, לְעַלֶּה) וּלְקַלֵּס לְמִי
שֶׁעָשָׂה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלּוּ וְהוֹצִיאָנוּ
מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת, מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב,
וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגָאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו
שִׁירָה חֲדָשָׁה: הַלְלוּיָהּ.

מניחים את הכוס

(יש הממשיכים להחזיק את הכוס עד סוף ברכת הגאולה)

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ.
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרֵךְ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. מִמְּזֹרֵחַ שְׁמֶשׁ עַד
מְבוֹאוֹ מְהֵלֵל שֵׁם יְיָ. רֵם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם
כְּבוֹדוֹ. מִי כִּי אֵלֵהֵינוּ הַמַּגְבִּיֵּה לְשִׁבְתָּהּ. הַמְּשַׁפִּילִי
לְרֹאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל מַאֲשֻׁפֶּת יָרִים
אֲבִיוֹן. לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. מוֹשִׁיבֵי
עֶקֶרֶת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׁמִיחָה הַלְלוּיָהּ.

בְּצִאת יִשְׂרָאֵל

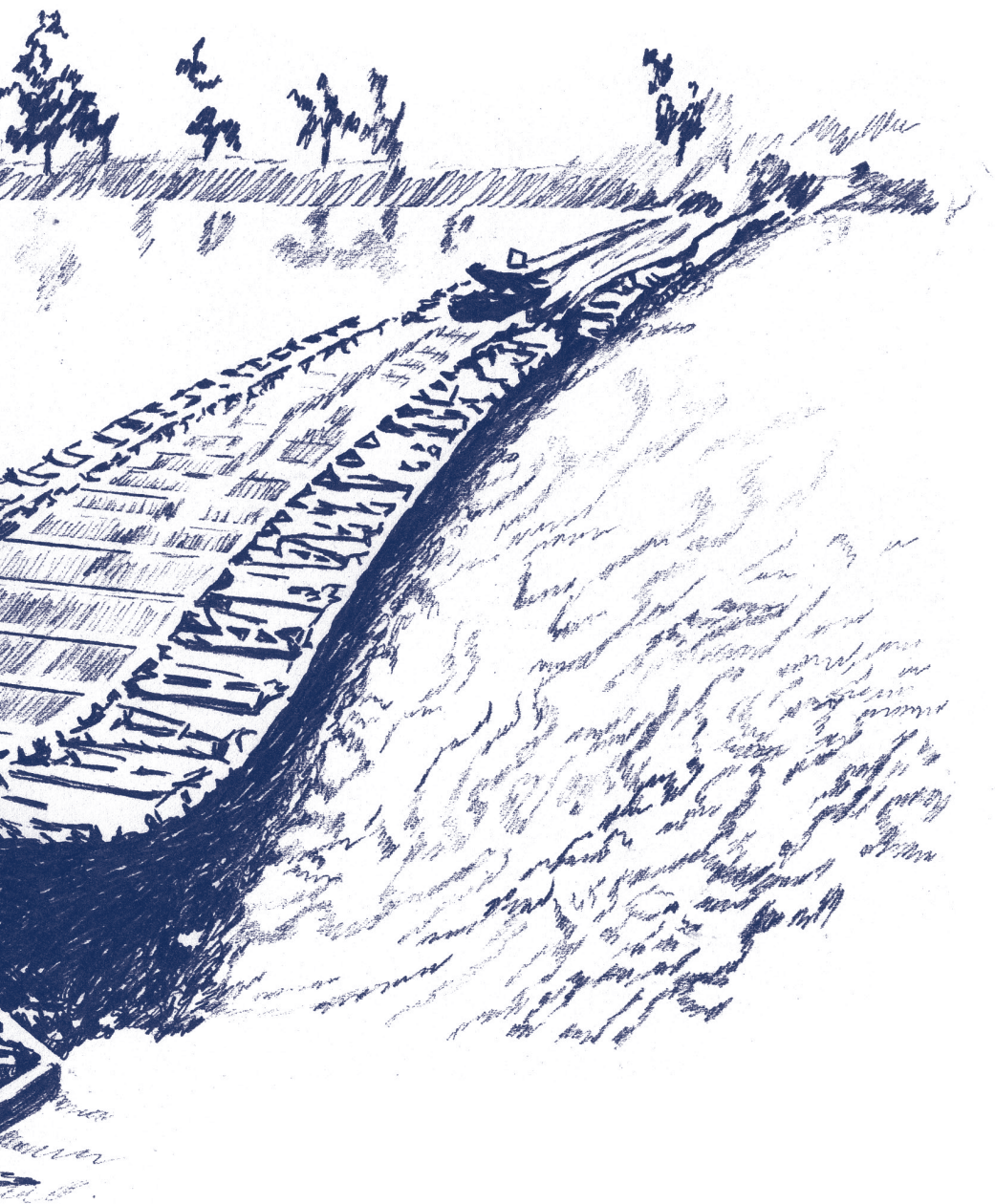
מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב
מֵעַם לֵעַז. הִיְתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו.
הֵיָם רָאָה וַיִּנָּס הַיִּרְדֹּן יֹסֵב לְאַחֹר. הֶהָרִים רָקְדּוּ
כְּאִילִים גְּבַעוֹת כְּבִנֵי צֶאֱן. מִה לָּהּ הֵיָם כִּי תִנוֹס הַיִּרְדֹּן
תִּסֵּב לְאַחֹר. הֶהָרִים תִּרְקְדּוּ כְּאִילִים גְּבַעוֹת כְּבִנֵי צֶאֱן.
מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. הַהִפְכִי
הַצּוֹר אֲגַם מִיָּם חִלְמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מִיָּם. **25**

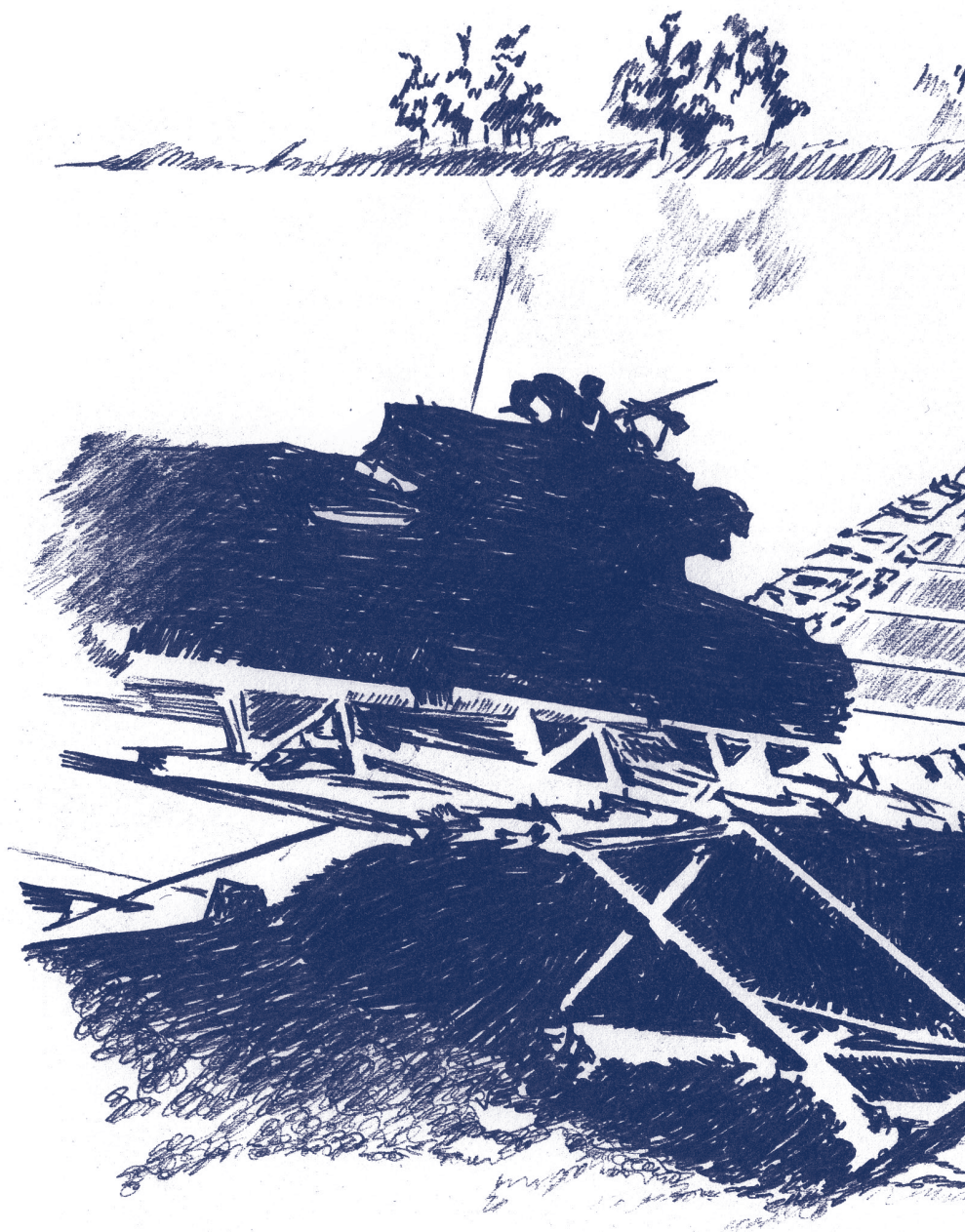
אמר אלי ברינביא:

25

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵשׁ אֲשֶׁר יִגְבֹּה לְבָבָם
וַיֹּאמְרוּ: זֶה רְצוֹן אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. וְאָנּוּ,
בְּעֶרְב׃ הִזָּה שֶׁל חַג הַחֲרוּת, אוֹמְרִים: אֵין
חֲרוּתֵנוּ חֲרוּת אֲלָא בְּחֲרוּתוֹ שֶׁל הָעָם
הָאֲחֵר הַיּוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ צִיּוֹן. תִּהְיֶה אֶל־קוּדָשׁ
בִּירְתוֹ, פִּלְסְטִין מְדִינָתוֹ, יִחְגּוּ עִם עַם
אֶת חֲרוּתוֹ בְּמַכְרָתוֹ, וַיָּשׁוּב הַשְּׁלוֹם אֶל
הָאֶרֶץ.

בְּצִאת שְׂאֲרִית הַפִּלְטָה מֵאִירוּפָּה
וּמִשְׁאָר הָאֶרְצוֹת אַחֲרֵי הַטִּבַּח הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה עֲמֶלֶק הַנָּאֲצִי בְּעַם יִשְׂרָאֵל,
הִיְתָה שׁוֹב יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל
מִמְּשֻׁלוֹתָיו. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ רֹאֵי
בְּעֵינֵיהֶם אִיךָ נָס הֵיָם מִפְּנֵיהֶם, אִיךָ סֵב
הַיִּרְדֹּן לְאַחֹר, הֶהָרִים רוֹקְדִים כְּאִילִים,
גְּבַעוֹת כְּבִנֵי צֶאֱן. אֲךָ לֹא רָק הֵיָם נָס
מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הַמוֹנֵי יוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ נָסוּ
גַם הֵם מִלִּפְנֵי צִבְאָם וַיְהִיו פְּלִיטִים בְּנֹכַר.
פַּעַם אַחֵר פַּעַם הָכֵן אֲחִיהֶם שׁוֹק עַל
יָרֵךְ, וְהַנִּשְׁאָרִים בְּאֶרֶץ הָיוּ כְּעַבְדִּים.

חודש, שנה או דור יהיה עלינו לשבת ככובשים במחוזות
אשר ליבנו יוצא אליהם בשל המטען ההיסטורי. ובלבד
שנזכור: ככובשים. ובאין ברירה. וכאמצעי לחץ לקירוב
השלום. לא כגואלים ולא כמשחררים. רק בדימדומים של
מיתוס אפשר לדבר על שחרורה של אדמה "הנאנקת תחת
עול זרים". אין אדמה משועבדת ואין שחרור לאדמות. יש
אנשים משועבדים, ורק לגבי בני אדם יש משמעות למלה
"שחרור".

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את
 אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה
 ומרור. בן יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים
 ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים
 בבנין עירך וששים בעבודתך. ונאכל שם מן הזבחים
 ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון,
 ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו. ברוך
 אתה יי גאל ישראל.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. **26**

שותים בהסבה לשמאל

נוטלים ידיים ואין מברכים "על נטילת ידיים"

רְחִיצָה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו
במצותיו וצונו על נטילת ידים.

מגביהים את שלוש המצות ומברכים:

מוציא מצה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא
לחם מן הארץ.

מניחים את המצה התחתונה, אווזים במצה העליונה ובמחצית האמצעית ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו
במצותיו וצונו על אכילת מצה.

טובלים מרור בחרוסת ומברכים:

מרור

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו
במצותיו וצונו על אכילת מרור.

כורכים יחד מעט מהמצה התחתונה, מרור וחרוסת ואומרים:

בורך

מנהג עדות המזרח:

מצה ומרור בלא ברכה, זכר למקדש,
בימינו יחדש, בהלל הזקן שהיה
בורכן ואוכלו בבר אחת, לקיים
מה שנאמר: על מצות ומרורים
לאכלהו.

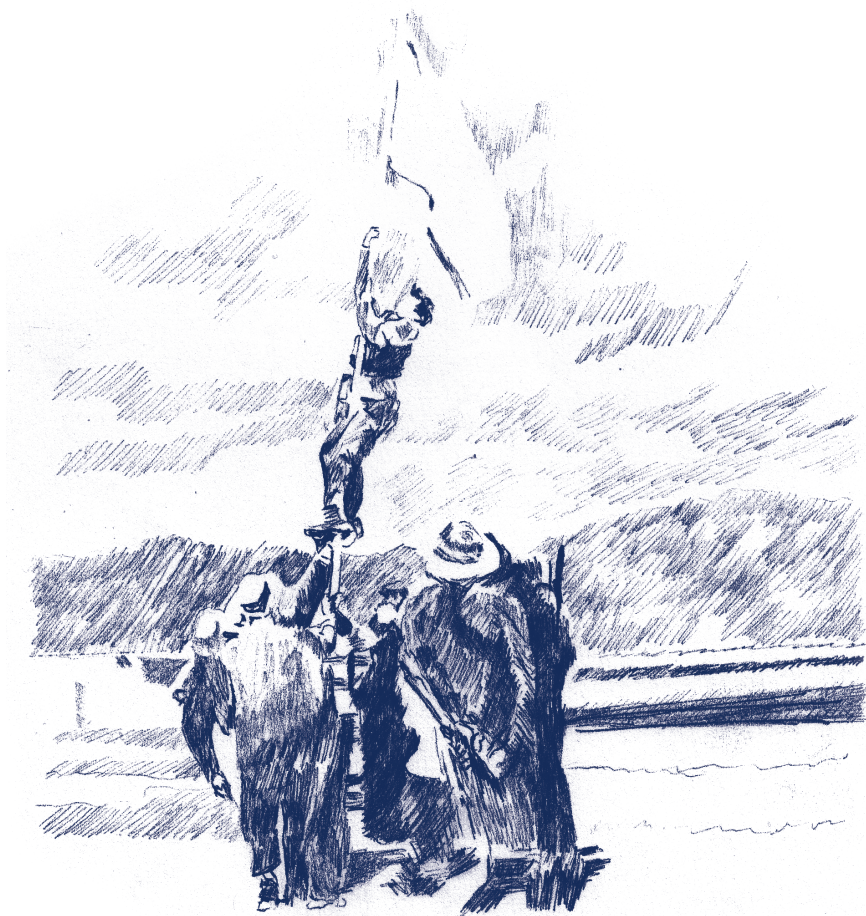
מנהג עדות אשכנז:

זכר למקדש בהלל. בו עשרה הלל
בזמן שבית המקדש היה קיים: היה
בורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד,
לקיים מה שנאמר: על מצות ומרורים
לאכלהו.

הקדַת היוֹבֵל

אוכלים את סעודת החג

שְׁלֵחַז-עוֹרֶה

צפון

אוכלים מהאפיקומן בהסבה לצד שמאל

עדות המזרח אומרים לפני אכילת האפיקומן:
זָכַר לְקִרְבּוֹ פֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשֶּׁבַע

פרה

מזגים כוס שלישית ומברכים ברכת המזון
נוסח עדות המזרח:

אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תְּמִיד תִּהְיֶה
בְּפִי: סוּף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת
הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר
כִּי זֶה כָּל הָאֱדָם: תִּהְיֶה יְיָ יִדְבָּר פִּי
וַיִּבְרָךְ כָּל בָּשָׂר שֶׁם קִדְּשׁוֹ לְעוֹלָם
וְעַד: וְנִנְחֵנוּ נְבָרַךְ יְהי מַעֲתָה וְעַד
עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: וַיִּדְבָּר אֱלֹהֵי זֶה
הַשִּׁלְחוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ:

אם סעדו יותר משלושה, מקדימים זימון:
המזמן: הֵב לָנוּ וְנִבְרִיךְ לְמַלְכָּא עַלְמָא
קִדִּישָׁא.

עונים: שְׁמִים.
המזמן: בְּרָשׁוֹת מַלְכָּא עַלְמָא קִדִּישָׁה
(בשבת: וּבְרָשׁוֹת שְׁבַר מַלְכָּתָא)
(ביום טוב: וּבְרָשׁוֹת יוֹמָא
טְבָא קִדִּישָׁא) וּבְרָשׁוֹת מִזְרֵי וְרִבּוּתֵי
וּבְרָשׁוֹתֵכֶם נְבָרַךְ (בעשרה: אֱלֹהֵינוּ)
שְׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלֹו.

עונים: בְּרוּךְ (אֱלֹהֵינוּ) שְׁאֲכַלְנוּ
מִשְׁלֹו וּבִטְוֹבוֹ (הַגְדוֹל תְּמִיד) חֵיֵינוּ.
המזמן: בְּרוּךְ (אֱלֹהֵינוּ)
שְׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלֹו וּבִטְוֹבוֹ (הַגְדוֹל
תְּמִיד) חֵיֵינוּ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
הָאֵל הַזֶּן אוֹתָנוּ וְאֶת הָעוֹלָם כָּלוּ
בְּטוֹבוֹ בְּחֵן בְּחֶסֶד בְּרִיחַ וּבְרַחֲמִים
רַבִּים. נְתַן לָחֶם לְכָל-בָּשָׂר.

כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד. וּבִטְוֹבוֹ הַגְדוֹל
תְּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ וְאֵל יַחֲסֹר לָנוּ
מִזֶּן (תְּמִיד) לְעוֹלָם וְעַד. כִּי הוּא אֵל
זֶן וּמִפְרָנס לָכֵל. וְשִׁלְחָנוּ עֲרוּךְ לָכֵל.
וְהִתְקִין מַחְיָה וּמִזֶּן לְכָל-בְּרִיּוֹתָיו
אֲשֶׁר בָּרָא בְּרַחֲמָיו וּבְרַב חֶסֶד
כְּאִמּוֹר. פּוֹתֵחַ אֶת-יַדָּהּ
וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל-חַי רְצוֹן. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
הַזֶּן אֶת הַכֹּל.

נוֹדָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ
לְאַבּוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וּרְחֵבָה
בְּרִית וְתוֹרָה חַיִּים וּמִזֶּן. עַל
שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ
מִבֵּית עַבְדִּים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ
בְּבִשְׁרָנוּ. וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלְמַדְתָּנוּ. וְעַל
חֻקֵּי רְצוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים
וּמִזֶּן שֶׁאַתָּה זֶן וּמִפְרָנס אוֹתָנוּ.

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ
וּמְבָרְכִים אֶת שְׁמֶךָ כְּאִמּוֹר וְאֲכַלְתָּ
וְשִׁבַּעַת וּבִרְכָתָ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל-

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֹא
וַיָּגִיעַ וַיֵּרָא וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֹד
וַיִּזְכֹּר זְכוֹרֹנוּ וְזָכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ,
זָכְרוּ יְרוּשָׁלַיִם עִירָהּ, וְזָכְרוּ מְשִׁיחַ
בֶּן דָּוִד עַבְדָּהּ, וְזָכְרוּ כָּל-עַמָּהּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיהָ, לִפְלִיטָה לְטוֹבָה,
לְחוֹ לְחֹסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים
טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת
הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה,
לְרַחֵם בּוֹ עֲלֵינוּ וְלִהְיוֹשִׁיעֵנוּ. זָכְרֵנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה, וּפְקֹדֵנוּ בּוֹ
לְבִרְכָּה, וְלִהְיוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים,
בְּדִבְרֵי שְׁמוֹעָה וְרַחֲמִים. חוֹס וְחַנּוּן
וְחַמֵּל וְרַחֵם עָלֵינוּ, וְלִהְיוֹשִׁיעֵנוּ כִּי
אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם
אַתָּה. וְתַבְּנָה יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ
בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה
יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
(לְעֵד) הָאֵל אֲבִינִי, מִלִּפְנֵי אֲדִירִי,
בּוֹרְאֵנוּ, גּוֹאֲלֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ
יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל, הַמֶּלֶךְ
הַטוֹב וְהַמְּסִיב לִפְלִי, שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם
הוּא הַיָּטִיב לָנוּ, הוּא מִיָּטִיב לָנוּ,
הוּא יְיָטִיב לָנוּ, הוּא גִמְלָנוּ, הוּא
גּוֹמְלָנוּ, הוּא יְגַמְלָנוּ לְעֵד חֵן וְחֶסֶד
וְרַחֲמִים וְרִיחוּ וְהַצֵּלָה וְכָל-טוֹב.

הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָהּ. בְּרוּךְ
אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן.
רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל
עַמָּהּ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָהּ. וְעַל
הַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדָהּ. וְעַל הַיִּכְלָה
וְעַל מַעֲוֵנָהּ. וְעַל דְּבִירָהּ. וְעַל הַבֵּית
הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמִי
עָלָיו. אָבִינוּ! רַעֲנוּ. זִוְנֵנוּ. פְּרִנְסֵנוּ.
כָּלכָּלֵנוּ. הַרְוִיחֵנוּ הָרוּחַ לָנוּ מִהֲרָה
מִכָּל-צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אֵל תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ לִידֵי מַתָּנוֹת בְּשׁוּר וְדָם. וְלֹא
לִידֵי הַלּוֹאָתָם. אֲלֵא לִידֵי הַמִּלָּאָה
וְהַרְחֵבָה. הַעֲשִׂיָה וְהַפְתּוּחָה. יְהִי
רָצוֹן שְׁלֹא נָבוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְלֹא
נִכָּלֵם לְעוֹלָם הַבָּא. וּמַלְכוּת בֵּית
דָּוִד מְשִׁיחֲךָ תַּחְזִירָנָה לְמַקְוֵמָה
בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ.

בשבת מוסיפים: רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם
הַשַּׁבָּעִי. הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
הַזֶּה. כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא
מִלִּפְנֵיךָ. נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנִנּוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג
בּוֹ בְּמִצְוֹת חֻקֶּיךָ וְנִתְעַנֵּג בְּצִירָה
וְנִגּוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ. וְהִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת
צִיּוֹן בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. כִּי אַתָּה הוּא
בַּעַל הַנְּחֻמּוֹת.

הרחמו הוא ישתבח על כבודו.
 הרחמו הוא ישתבח בשמים ובארץ.
 הרחמו הוא ישתבח בנו לדור דורים.
 הרחמו הוא קרן לעמו ירים.
 הרחמו הוא יתפאר בנו לנצח נצחים.
 הרחמו הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי,
 בהתר ולא באסור, בנחת ולא בצער.

הרחמו הוא יתן שלום בינינו.
 הרחמו הוא ישלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשה ידינו.
 הרחמו הוא יצליח את דרכינו.
 הרחמו הוא ישבר על גלות מהרה מעל צוארנו.
 הרחמו הוא יוליכנו מהרה קוממיות בארצנו.
 הרחמו הוא ירפאנו רפואה שלמה, רפואת הנפש ורפואת הגוף.
 הרחמו הוא יפתח לנו את ידו הרחבה.
 הרחמו הוא יברך כל אחד ואחד ממנו
 בשמו הגדול, כמו שנתברכו אבותינו, אברהם יצחק ויעקב, בכל מכל כל,
 כו יברך אותנו יחד ברכה שלמה, וכו יהי רצון ונאמר אמן.
 הרחמו הוא יפרש עלינו ספת שלומו.

בשבת מוסיפים:

הרחמו הוא ינחילנו עולם שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים.
 הרחמו הוא ישמחנו ביום חג המצות הזה ביום טוב מקרא קדש הזה.
 הרחמו הוא ישע תורתו ואהבתו בלבנו ותהיה יראתו על פנינו לבלתי
 נחטא, ויהיו כל מעשינו לשם שמים.

ברכת האורח:

הרחמו הוא יברך
 את השלחן הזה שאכלנו עליו, ויסדר בו כל מעדני עולם, ויהיה כשלחנו שו
 אברהם אבינו עליו השלום. כל רעב ממנו יאכל, וכל צמא ממנו ישתה, ואל
 יחסר ממנו כל טוב לעד ולעולמי עולמים, אמן.
 הרחמו הוא יברך את בעלי הבית הזה ובעלי הסעודה הזאת,
 הם ומשפחתם וכל אשר להם, בבנים ובבנות שיחיו ובנכסים שירבו. ברוך

י' חילם ופעל ידיהם תרצה, ויהיו נבסיהם ונבסינו מצלחים וקרובים לעיר, ואל ידקק לפניהם ולא לפנינו שום דבר חטא והרהור עון, ששים ושמחים כל הימים בעשר וכבוד מעתה ועד עולם, לא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא, אמן בן יהי רצון.

הרחמן הוא יחינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולבנינו בית המקדש ולחיי העולם הבא. מגדול ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם. בפירים רשו ורעבו ודרשי י' לא יחסרו כל טוב. נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. מה שאכלנו יהיה לשבעה, ומה ששתינו יהיה לרפואה, ומה שהותרנו יהיה לברכה, כדכתיב: ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר י'. ברוכים אתם ל' עשה שמים וארץ. ברוך הנבר אשר יבטח ב' ויהיה י' מבטחו. י' עז לעמו יתן י' יברך את עמו בשלום. עושה שלום במרומיו הוא ברחמי יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן.

נוסח עדות אשכנז:

ורבותי, נברך (בעשרה: אלהינו)	שיר המעלות בשב י' את שיבת ציון היינו בחלמים. אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל י' לעשות עם אלה. הגדיל י' לעשות עמנו היינו שמחים. שובה י' את שביחנו באפיקים בנגב. הזרעים בדמעה ברנה יקצרו. הלוח ילך ובכה נשא משך הזרע בא יבוא ברנה נשא אלמתי.
שאלנו משלו.	
ברוך (אלהינו) שאלנו עונים:	
משלו ובטובו חיינו.	
ברוך (אלהינו) שאלנו המזמן:	
משלו ובטובו חיינו.	
ברוך הוא וברוך שמו.	

ברוך אתה י' אלהינו מלך העולם, הזן את העולם בלו בטובו בחרן בחסד וברחמים, הוא נתן לחם לכל-בשר כי לעולם חסדו, ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד, בעבור שמו הגדול, כי הוא אל זן ומפרנס לכל,

אם סעודו יותר משלושה, מקדימים זימון:

המזמן:	ורבותי, נברך
עונים:	יהי שם י' מברך מעתה ועד עולם.
המזמן:	ברשות מרנו ורבנו

צִרְוֹתֵינוּ. וְנָא אֵל תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ,
לֹא לִידֵי מִתְנַת בְּשׁוֹר וְדָם וְלֹא לִידֵי
הַלְוָאתָם, כִּי אִם לִידֵי הַמְלָאָה
הַפְּתוּחָה הַקְדוּשָׁה וְהַרְחָבָה, שֶׁלֹּא
נִבּוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת מוסיפים:

רָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשְּׁבִת הַגָּדוֹל
וְהַקְדוּשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל
וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ לְשִׁבְתָּ בּוֹ וְלִנְחֹם
בּוֹ בְּאַהֲבָה בְּמִצְוֹת רְצוֹנָה. וַיִּבְרָחוּ
הַנִּיחַ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁלֹּא תֵּהָא צָרָה
וְיָגוֹן וְאַנְחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ. וְהִרְאֵנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן עִירָךְ וּבִבְנִי
יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁךְ כִּי אַתָּה הוּא
בַּעַל הַיְּשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנְּחֻמוֹת.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֵא
וְיַגִּיעַ, וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע, וְיַפְקֹד
וְיַזְכֵּר וְיַזְכְּרֵנוּ וְיַפְקֹדֵנוּ וְיַזְכְּרוֹן
אֲבוֹתֵינוּ, וְיַזְכְּרוֹן מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבָדֶךָ,
וְיַזְכְּרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁה, וְיַזְכְּרוֹן
כָּל עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לְפִלְטָה,
לְטוֹבָה, לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים,
לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם, בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת
הַזֶּה.

זָכְרָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה, וּפָקְדָנוּ
בּוֹ לְבִרְכָּה, וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים
וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים חוּס וְחִנּוּן,
וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֱלֹהֶיךָ

וּמְטִיב לְכָל וּמַכִּין מְזוֹן לְכָל-בְּרִיּוֹתָיו
אֲשֶׁר בָּרָא (בְּאִמּוֹר: פּוֹתֵחַ אֶת יָדְךָ
וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל-חַי רְצוֹן). בְּרוּךְ אַתָּה
יְיָ הַזֶּה אֵת הַכֹּל.

נוֹדָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
עַל שֶׁהִנַּחֲלָתָ לְאַבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה
טוֹבָה וְרַחֲבָה, וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפָדִיתָנוּ
מִבֵּית עַבְדִּים, וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ
בְּבִשְׁרָנוּ וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ וְעַל
חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ, וְעַל חַיִּים חַן וְחֶסֶד
שֶׁחֻנַּנְתָּנוּ, וְעַל אֲכִילַת מְזוֹן שֶׁאַתָּה
זֶן וּמַפְרִינָם אוֹתָנוּ תָּמִיד, בְּכָל יוֹם
וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה.

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ
וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ, יְתִבְרַךְ שְׁמֶךָ בְּפִי
כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד, כְּפָתוּב:
"וְאֲכַלְתָּ וְשִׂבַּעְתָּ, וּבִרְכָתָ אֵת יְיָ
אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן
לָךְ". בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, עַל הָאֶרֶץ וְעַל
הַמְּזוֹן.

רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ,
וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ, וְעַל צִיּוֹן מְשֻׁבֵּן
בְּבוֹדֶךָ, וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחָה,
וְעַל הַבֵּית הַגָּדוֹל וְהַקְדוּשׁ שֶׁנִּקְרָא
שְׁמֶךָ עָלָיו. אֱלֹהֵינוּ, אֲבִינּוּ, רַעֲנֵנוּ,
זוֹנֵנּוּ, פְּרִינֵסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ,
וְהַרְחוּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִהֲרָה מִכָּל

עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חֲנוּן וְרַחוּם אֲתָה. וּבִנָּה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, בּוֹנֵה בְרַחֲמֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל אֲבִינוּ, מַלְכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ, גֹּאֲלֵנוּ, יּוֹצֵרֵנוּ, קְדוֹשְׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב

הַרְחֵמוּ הַרְחֵמוּ הַרְחֵמוּ
הוא יְמַלּוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.
הוא יִתְבָּרַךְ בְּשִׁמְיָם וּבָאָרֶץ.
הוא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים, יִתְפָּאֵר בָּנוּ לְעֵד וּלְנֶצַח נִצְחִים, וַיִּתְהַדָּר בָּנוּ לְעֵד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים.

הַרְחֵמוּ הַרְחֵמוּ הַרְחֵמוּ
הוא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכַבֹּד.
הוא יִשְׁבֹּר עָלֵנוּ מַעַל צָוָארֵנוּ, וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמָמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ.
הוא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בְּבֵית הַזֶּה, וְעַל שְׁלֹחַן זֶה שְׂאֻכְלָנוּ עָלָיו.
הוא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ הַנְּבִיא זָכוֹר לְטוֹב, וַיְבַשֵּׁר לָנוּ בְּשׁוּרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנַחֲמוֹת.

הַרְחֵמוּ
הוא יִבְרַךְ אֶת (אָבִי מוֹרִי וְאֵת אִמִּי מוֹרְתִי וְאֵת) בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וְאֵת בַּעַלְת הַבַּיִת הַזֶּה, אוֹתָם וְאֵת בֵּיתָם וְאֵת זִרְעָם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם, אוֹתָנִיו וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ, כְּמוֹ שְׁנַתִּבְרַכְנוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב בְּכָל מָכַל כָּל — כִּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ בָּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכָּה שְׁלֵמָה. וְנֹאמַר אָמֵן.
בְּמִרוֹם לְמַדּוֹ עֲלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוֹת שְׁתֵּהא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם. וְנִשָּׂא בְּרָכָה מֵאֵת יְיָ, וַיְצַדֵּק מֵאֵלֵהֶי יִשְׁעֵנוּ, וְנִמְצָא חַן וְשֹׂכֵל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

יש האומרים:

הַרְחֵמוּ הַרְחֵמוּ
הוא יִבְרַךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, רִאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתָנוּ.
בשבת:
הוא יִנְחִילָנוּ יוֹם שְׁבָלוֹ שְׁבַת וּמְנוּחָה לַחַיֵּי הָעוֹלָמִים.

הַרְחֵמוּ וְנַחֲלֵנוּ יוֹם שְׂבָלוֹ טוֹב, יוֹם שְׂבָלוֹ אָרוֹךְ, יוֹם שְׂצַדִּיקִים
יוֹשְׁבִים וְעִטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנִהְיֶה מִזֵּי הַשְּׂכִינָה, וְיִהְיֶה חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם.
הַרְחֵמוּ וְזַכֵּנוּ לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. מִגְדוֹל יְשׁוּעוֹת
מִלָּכּוּ, וְעֵשָׂה חֶסֶד לַמְּשִׁיחוֹ, לְדָוִד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם. עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא
יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ אָמֵן.
יִרְאוּ אֶת יְיָ קֹדֶשִׁי, כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו. בְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבּוּ, וּדְרָשִׁי יְיָ לֹא
יִחְסְרוּ כָּל טוֹב. הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד. פּוֹתַח אֶת יָדָהּ, וּמַשְׁבִּיעַ לְכָל
חַי רִצּוֹן.

בְּרוּךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בֵּינוֹ, וְהָיָה יְיָ מִבְּטָחוֹ. נַעַר הֵייתִי גַם זְקֵנָתִי, וְלֹא רָאִיתִי
צָדִיק נִנְעָז, וְזָרְעוֹ מִבְּקֵשׁ לֶחֶם. יְיָ עֵז לַעֲמוֹ יִתֵּן, יְיָ יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם.

27. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

שׁוֹתִים בַּהֲסָבָה לַשְּׂמַל

אינני רואה כל תוקף לסיפוחם של מחוזות מאוכלסים אל תחום מדינת ישראל ללא הסכמת יושביהם. תושבי שכם ועזה אינם "חומר אנושי" ולא "אבק אדם" ולא "אספסוף תת־אנושי שיש להורישו כדי ליצור מרחב־מחיה". הם בחזקת אויב מנוצח. לא פחות, אך לא יותר מכך. אנחנו לא יצאנו ל"ג'יהאד" כדי למחותם ולשחרר את אדמותינו הגזולות. יצאנו למלחמת ששת הימים כדי להגן על חיינו, על זכויותינו ועל שלומנו וחרותנו. ביום שבו יובטחו כל אלה, נהיה חופשיים – נהיה חייבים – לכבד את זכות עצמאותם, את חירותם ואת שלומם של ערביי פלסטין.

פותרים את הדלת

שֹׁפֵךְ חֲמֵתָהּ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּהָ וְעַל מַמְלָכוֹת
אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ. כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נֹרְהוֹ
הַשָּׁמוֹ. שֹׁפֵךְ עֲלֵיהֶם זַעֲמָה וַחֲרוֹן אַפֶּיךָ יִשְׁיִגֵם. תִּרְדֹּף
בָּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שָׁמַי יי. **28**

סוגרים את הדלת

המסובים מעלים דרכי פעולה לקידום חירותם של המשועבדים

מאליה עולה התהייה: מה משמעותה של חגיגה שכזו בדור שהכריז על עצמו כי נגאל, ש"ברזל כבלי הוסר מנו"; דור שלא חושש לפתוח את הדלת ולצאת ממנה לכל שיחפוף, וחוזר בעדה כשמתחשק לו. בדור שכזה, עלול עתידו של הפסח המוכר לנו להתפוגג ולהיעלם, אלא אם נדע לטעון אותו במשמעויות חדשות לגמרי. אחת מהן יכולה להיות שינוי הנוסח הלעומתי והחלפתי בתכנים של שילוב והידברות. דוגמה לכך היא הגרסה שיש המייחסים אותה לנכדו של רש"י, ויש הטוענים שהיא מאוחרת הרבה יותר, ולנו זה לא משנה כי תוכנה מדבר בעד עצמו:

"שפוך אהבתך על הגויים אשר ידעון ועל ממלכות אשר בשמך קוראים בגלל חסדים שהם עושים עם זרע יעקב ומגינים על עמך ישראל מפני אוכליהם. יזכו לראות בסוכת בחיריך ולשמוח בשמחת גוייך".

כך ניתן לצאת מהגדה באהבה.

מזה דורות רבים הוספג חג הפסח עד לרוויה ברוחניות מתגוננת ובתוקפנות מדומייתת. כאלה הבאות להחליף את הכוח האמתי שלא היה לנו. ככה מתנפחות בחצי הלילה הזה עשר מגפות מצרים לכלל מאות נגעים. רק כדי להרגיש לרגע את אשליית עוצמתו של הכוח הריבוני. לחוש את ההתעלות הכרוכה בשליטה מלאה על הגורל, מבלי לחשוש מפני גחמותיו ומשיסותיו של צר ואויב. את הדלת לפני "שפוך חמתך" אנחנו פותחים ברוב מהומה. מצד הסמליות, זוהי פתיחה המנסה להתחזות לרגע כחסרת פחד מפני כל אויב ואורב. אף שמצד האמת, זהו מבע של פחד המבקש לבדוק שאין מי משוטרי החרש של פרעה המקומי אורב לנו מעבר לה. כך היה דגם גאולת מצרים למסד המכונן, בדמותו נחלמו כל התקוות לגאולות העתיד של העם היהודי. פסח היה לסימן תשובה לשאלה איך חוגגים חג גאולה ומשמרים תקוות לאומיות בעידנים של שעבוד מלכויות, חורבן, אובדן עצמאות וגולה.

הלל

שֶׁאוֹל מִצֻּאוֹנִי, צָרָה וְיָגוֹן אִמְצֵא.
וּבִשֵּׁם יְיָ אֶקְרָא, אֲנִי יְיָ מַלְטָה
נַפְשִׁי. רִחוּן יְיָ וְצִדִּיק, וְאֱלֹהֵינוּ
מֵרַחֵם. שֹׁמֵר פִּתְאִים יְיָ, דְּלוּתִי וְלִי
יְהוֹשִׁיעַ. שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחַיִכִּי, כִּי יְיָ
גָמַל עָלַיִכִּי. כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת,
אֶת עֵינֵי מוֹ דְּמַעַתָּה, אֶת רַגְלִי מִדָּחִי.
אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים.
הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עָנִיתִי מֵאֵד.
אֲנִי אִמַּרְתִּי בְּחַפְזִי, כָּל הָאָדָם בִּזְבֹּחַ.

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלַי.
כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבִשֵּׁם יְיָ אֶקְרָא.
נִדְרֵי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ.
יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמּוֹתָה לְחַסִּידָיו.
אֲנִי יְיָ כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ, אֲנִי עֲבָדְךָ בּוֹ
אִמְתָּה, פִּתְחָתָה לְמוֹסְרִי. לֹךְ אֲזַבֵּחַ
זֶבַח תּוֹדָה וּבִשֵּׁם יְיָ אֶקְרָא. נִדְרֵי לַיְיָ
אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ. בְּחִצְרוֹת
בֵּית יְיָ, בְּתוֹכָבְךָ יְרוּשָׁלַיִם, הַלְלוּיָהּ.

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ בְּכָל
הָאֲמִים. כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ, וְאָמַת
יְיָ לְעוֹלָם, הַלְלוּיָהּ:
הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ, כִּי לַשִּׁמְךָ תָּנוּ כְּבוֹד,
עַל חֲסִדָּךְ, עַל אֲמַתְךָ. לָמָּה יֹאמְרוּ
הַגּוֹיִם אֵיזָה נָא אֱלֹהֵיהֶם, וְאֱלֹהֵינוּ
בְּשִׁמְיִם, כָּל אֲשֶׁר חִפֵּץ עָשָׂה.
עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יָדֵי
אָדָם. פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ, עֵינֵי
לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ. אֲזַנִּים לָהֶם וְלֹא
יִשְׁמְעוּ, אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּ. יָדֵיהֶם
וְלֹא יַמִּישׁוּ, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ, לֹא
יִהְיוּ בְּגוֹרָם.

כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם, כָּל אֲשֶׁר בְּטַח
בָּהֶם. יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּיְיָ, עֲזָרָם וּמִגְנָם
הוּא. בֵּית אֱהֲרֹן בְּטַחוּ בְּיְיָ, עֲזָרָם
וּמִגְנָם הוּא. יִרְאִי יְיָ בְּטַחוּ בְּיְיָ, עֲזָרָם
וּמִגְנָם הוּא. יְיָ זָכְרָנוּ יִבְרָה, יִבְרָךְ אֶת
בֵּית יִשְׂרָאֵל, יִבְרָךְ אֶת בֵּית אֱהֲרֹן.
יִבְרָךְ יִרְאִי יְיָ, הַקְטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים.
יִסֹּף יְיָ עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם.
בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ, עָשָׂה שְׁמִים
וְאָרֶץ. הַשְּׁמַיִם שְׁמִים לַיְיָ וְהָאָרֶץ
נָתַן לִבְנֵי אָדָם. לֹא הַמֹּתִים יִהְלְלוּ
יְיָ וְלֹא כָּל יְרֵדֵי דוּמָה. וְאִנְחָנוּ נִבְרָךְ
יְיָ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם. הַלְלוּיָהּ.

אֶהְבֵּתִי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי,
תַּחֲנוּנִי כִּי הִשָּׂה אֲזָנוֹ לִי וּבִימִי
אֶקְרָא. אֶפְפוּנֵי חֲבַלִּי מוֹת וּמִצָּרִי

אָנָּה יְיָ, הוֹשִׁיעָה נָּא
אָנָּה יְיָ, הוֹשִׁיעָה נָּא
אָנָּה יְיָ, הַצְּלִיחָה נָּא
אָנָּה יְיָ, הַצְּלִיחָה נָּא

בְּרוּךְ הֵבֵא בָּשֶׁם יְיָ, בְּרַכּוֹנֶכֶם מִבֵּית
יְיָ. בְּרוּךְ הֵבֵא בָּשֶׁם יְיָ, בְּרַכּוֹנֶכֶם
מִבֵּית יְיָ. אֵל יְיָ וַיָּאֵר לָנוּ. אֶסְרוּ חַג
בַּעֲבֹתֵיכֶם עַד קֶרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵל
יְיָ וַיָּאֵר לָנוּ, אֶסְרוּ חַג בַּעֲבֹתֵיכֶם עַד
קֶרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵלֵי אֶתֶּה וְאוֹדֶה,
אֱלֹהֵי אֲרוֹמָמָה. אֵלֵי אֶתֶּה וְאוֹדֶה,
אֱלֹהֵי אֲרוֹמָמָה.

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.
הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.

עֲדוֹת אֲשַׁכֵּנּוּ מוֹסִיפִים:

יְהַלְלוּהוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֵׂיָהּ,
וְחִסְדֵּיהֶּם צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנָהּ, וְכָל
עֲמָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּרְנָה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ
וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ
וַיִּקְדִּישׁוּ וַיְמַלִּיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מְלָכְנוּ.
כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמֵּךְ נֶאֱדָר
לְזַמֵּר, כִּי מַעֲשֵׂיךָ וְעַד עוֹלָם אֶתֶּה אֵל.

יֹאמְרוּ נָּא בֵּית אֶהְרֹן
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.
יֹאמְרוּ נָּא יִרְאִי יְיָ כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.

מִן הַמִּצָּר קִרְאתִי יְהוָה, עֲנֵנִי בַּמִּרְחָב
יְהוָה. יְיָ לִי לֹא אִירָא, מִה יַעֲשֶׂה לִּי
אֲדָם. יְיָ לִי בַּעֲזָרִי וְאֲנִי אֶרְאֶה
בְּשֹׁנָאִי. טוֹב לַחֲסוֹת בְּיְיָ מִבְּטָח
בְּאָדָם. טוֹב לַחֲסוֹת בְּיְיָ מִבְּטָח
בְּנָדִיבִים. כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי, בָּשֶׁם יְיָ
כִּי אֲמִילֶם. סָבְבוּנִי גַם סָבְבוּנִי, בָּשֶׁם
יְיָ כִּי אֲמִילֶם. סָבְבוּנִי כְּדֹבְרִים, דַּעֲבוּ
כָּאֵשׁ קוֹצִים, בָּשֶׁם יְיָ כִּי אֲמִילֶם.
דַּחֲה דַחֲיִתַנִּי לְנֶפֶל, וַיְיָ עֲזָרְנִי. עֲזִי
וְזִמְרַת יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. קוֹל
רְנָה וִישׁוּעָה בְּאֶהְלִי צְדִיקִים, יְמִין
יְיָ עֲשֶׂה חֵיל. יְמִין יְיָ רֹמְמָה, יְמִין
יְיָ עֲשֶׂה חֵיל. לֹא אֲמִוֹת כִּי אֶחֱיָה,
וְאֶסְפֹּר מַעֲשֵׂי יְהוָה. יִסֹּר יִסְרֵנִי יְהוָה,
וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי. פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי
צֶדֶק, אֲבֹא בָם, אוֹדֶה יְהוָה. זֶה
הַשָּׁעַר לַיְיָ, צְדִיקִים יָבֹאוּ בוֹ. אוֹדֶה
כִּי עֲנִיתַנִּי וְתַהִי לִי לִישׁוּעָה. אוֹדֶה
כִּי עֲנִיתַנִּי וְתַהִי לִי לִישׁוּעָה. אָבֹן
מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים הֵיטָה לְרֹאשׁ פָּנָה.
אָבֹן מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים הֵיטָה לְרֹאשׁ
פָּנָה. מֵאֵת יְיָ הֵיטָה זֹאת הִיא
נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ. זֶה הַיּוֹם עֲשֶׂה יְיָ
נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בוֹ. זֶה הַיּוֹם עֲשֶׂה יְיָ
נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בוֹ.

הודו לַיְי בִּי טוֹב,

בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. 29

הודו לאלהי האלהים,
הודו לאדני האדנים,
לעשה נפלאות גדלות לבדו,
לעשה השמים בתבונה,
לרוקע הארץ על המים,
לעשה אורים גדלים,
את השמש לממשלת ביום,
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה,
למכה מצרים בבכוריהם,
ויוצא ישראל מתוכם,
ביד חזקה ובזרוע נטויה,
לגזר ים סוף לגזרים,
והעביר ישראל בתוכו,
ונער פרעה וחילו בים סוף,
למולך עמו במדבר,
למכה מלכים גדלים,
ויהרג מלכים אדירים,
לסיחון מלך האמרי,
ולעוג מלך הבשן,
ונתן ארצם לנחלה,
נחלה לישראל עבדו,
שבשפלנו זכר לנו,
ויפרכנו מצרינו,
נתן לחם לכל בשר,
הודו לאל השמים,

בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.

תפוחי אדמה בלילות סדר, ששינו
הגדות בעל־פה במחנות ריכוז, כמו
אותם אנשים שאכלו את המן במדבר או
אותם עבדים שילדיהם טבעו בטיט ונבנו
לתוך הפירמידות – אותם אנשים באים
אלינו בדרישה: הפנו פני האח אל האחר
ואל האחריות.

אח אחר אחריות.

זה מזכיר לנו את השם 'אהיה'. אותו
שם עתידי הנגלה לעם העבדים. אהיה
אשר אהיה. הכוח להיות טוב יותר ממה
שאני עכשיו. הכוח – עם כל הסיבוך
במצב הפוליטי־לאומי־היסטורי, ועם
כל הכאב, ועם הטראומות והחלומות
הלאומיים הנבדלים – להיות קצת יותר
חלש ולהכיר בצורכי חירות הזולת. הכוח
לשחרר, לפתור, לעבד ולהגיע להסכם.
וזו חובה המוטלת על כל צד מצדדי
הסכסוך.

ובערבית־יהודית של אבי קראו לפעמים
בחיבה לאלוהים אמה, במ"ם דגושה,
זה נשמע כמו אימא. אלוהים אימא
מרעיף חסד. אולי כמו אותה גורו בדרום
הודו, האימא המחבקת, נחבק זה את זה
ושלובי ידיים נשיר.

ליל הסדר – לילה של זיכרון של יציאה
משעבוד לגאולה. גולת הכותרת
בילדות – אותו רגע שבו סבי קם על
רגליו כעורך הסדר והחל לשיר בעוצמה
ובהתכוונות: לפיכך אנחנו חייבים! ואנו
היינו עונים בקול גדול: להודות! והוא:
להלל! ואנו: לשבח!

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" –
"אֶשְׁכַּרְךָ לְאֵלֶיךָ אֲדֹנָיִי – אֲדֹלָלְךָ לְיָהוָה
כִּפְאִלֹּן"

אללה שהסעיר את הדמיון הילדותי
שלנו. אלוהי הערבים והיהודים, אלוהי
כל האנשים, האלוהים הנגלה בלב.
"הודו" כאינדידה, סיסמת העולים
לרגל ברחבי הודו. זו לא רק התחכמות
מילולית. יש סוד בהינדואיזם שכדאי
לדתות המונותיאיסטיות, המסובכות
באחוזה וברצח אח, ללמוד: כולנו
פריחים יפים וחיות מזרות בגן העדן של
האלוהים.

הטרוגניות וקבלת השונות וחופש
השונות וחופש של אדם מאדם ושחרור
משעבוד לאום ללאום.

אין כאן התוויה פוליטית איך וכיצד
לבצע הֶסְדֵר. גם אין אשם אחד במצב
המסובך. ובראיות רחבות, הדיון במושגי
הקורבן והמשעבד הינו מורכב ביותר.
אולם אותם אנשים שאכלו קליפות

ובשבע כלכלתנו, מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ורבים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרנו רחמיה ולא עצבונו חסדיה, ואל תטשנו יי אלהינו לנצח. על כן אברים שפלקת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו, הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה, וכל לשון לך תשבוע, וכל בך לך תברע, וכל קומה לפניה תשתחוה, וכל לבבות ייראוה, וכל קרב וכליות יזמרו לשמך, כדבר שכתוב, כל עצמתי תאמרנה: יי, מי כמוה, מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו.

נוסח עדות המזרח:

שועת עניים אתה תשמע, צעקת הדל תקשיב ותושיע. וכתוב: רננו צדיקים ביי, לישרים נאווה תהלה. בפי ישרים תתרום, ובשפתי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתקדש, ובקרב קדושים תתהלל.

במקהלות רבבות עמך בית ישראל, שכן חובת כל היצורים לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם,

נשמת כל חי תברך

את שמך יי אלהינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה.

אין לנו מלך אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים, אלה כל בריות, אדון כל תולדות, המהלל ברב התשבחות, המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויי לא ינום ולא יישן, המעורר ישנים והמקיץ נרדמים והמשים אלמים והמתיר אסורים, והסומך נופלים והזוקף כפופים, לך לבדך אנחנו מודים.

אלו פינו מלא שירה בכם, ולשוננו רנה בהמון גליו, ושפותינו שבח במרחבי רקיע, ועינינו מאירות בשמש וכירח, וזדינו פרושות בנשרי שמים, ורגלינו קלות באילות, אין אנחנו מספיקים להודות לך, יי אלהינו ואלהי אבותינו, ולברך את שמך, על ארחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו, יי אלהינו, ומצרים עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֲזָה, הַגְדֹּל
בְּכָבוֹד שְׁמֹה, הַגְּבוּר לְנֶצַח וְהַנּוֹרָא
בְּנוֹרְאוֹתָיו, הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל פְּסָא
רַם וְנִשְׂא. שׁוֹכֵן עַד מְרוֹם וְקָדוֹשׁ
שְׁמוֹ.

וְכַתּוּב: רִנְנוּ צַדִּיקִים בְּיְי, לַיִּשְׂרִים
נִאֲוָה תִּהְיֶה. בְּפִי יִשְׂרִים תִּתְּהַלֵּל,
וּבְדַבְּרֵי צַדִּיקִים תִּתְּבָרָה, וּבְלִשׁוֹן
חֲסִידִים תִּתְּרוֹמֵם, וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים
תִּתְּקַדֵּשׁ.

וּבְמִקְהֵלוֹת רַבּוֹת עֲמַף בֵּית יִשְׂרָאֵל
בְּרָנָה יִתְפָּאֵר שְׁמֹה, מִלְּפָנָיו, בְּכָל דּוֹר
וְדוֹר. שְׁכֵן חֹבֶת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנָיו
יְי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת,
לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם,
לְהַדָּר, לְבָרָה, לְעֵלָה וּלְקוֹלֵס עַל כָּל
דַּבְּרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשִּׁי
עַבְדְּךָ מְשִׁיחָה.

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֹךְ לְעַד מִלְּפָנָיו, הָאֵל
הַמֶּלֶךְ הַגְדֹּל וְהַקְדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ, כִּי לֹה נָאָה, יְי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ, שִׁיר וְשִׁבְחָה, הֵלַל וְזִמְרָה,
עֲזָה וּמִמְשָׁלָה, נֶצַח, גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה,
תִּהְיֶה וְתִתְפָּאֵר, קְדוּשָׁה וּמִלְכוּת,
בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת מִעַתָּה וְעַד
עוֹלָם. בְּרוּךְ אַתָּה יְי, אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל
בְּתִשְׁבָּחוֹת, אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן
הַנִּפְלְאוֹת, הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה,
מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים.

לְהַדָּר, וּלְנֶצַח, עַל כָּל דַּבְּרֵי שִׁירוֹת
וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשִּׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחָה.
וּבִכְבוֹ, יִשְׁתַּבַּח שְׁמֹךְ לְעַד מִלְּפָנָיו
הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגְדֹּל וְהַקְדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ, כִּי לֹה נָאָה יְי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וְעַד, שִׁיר וְשִׁבְחָה,
הֵלַל וְזִמְרָה, עֲזָה וּמִמְשָׁלָה, נֶצַח,
גְּדֻלָּה, גְּבוּרָה, תִּהְיֶה וְתִתְפָּאֵר,
קְדוּשָׁה וּמִלְכוּת, בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת
לְשִׁמְךָ הַגְדֹּל וְהַקְדוֹשׁ, וּמִעוֹלָם וְעַד
עוֹלָם אַתָּה אֵל.

יְהִלְלוּךָ יְי אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֵׂיךָ,
וְחֲסִידֶיךָ וְצַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנָה,
וְעַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּרָנָה יוֹדוּ וְיִבְרְכוּ
וְיִשְׁבָּחוּ וְיִפְאָרוּ אֶת שִׁם כְּבוֹדְךָ, כִּי
לֹה טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁבַּח נָאָה לְזִמְרָה,
וּמִעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל. בְּרוּךְ
אַתָּה יְי מֶלֶךְ מְהֻלָּל בְּתִשְׁבָּחוֹת.

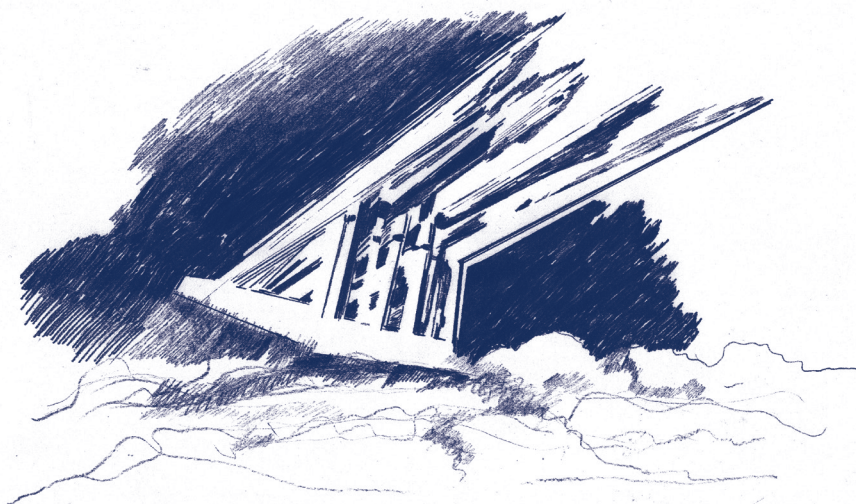
נוסח עדות אשכנז:

כִּי יְדַמָּה לֹה וְכִי יִשְׁוֶה לֹה וְכִי יַעֲרֶה
לֹה, הָאֵל הַגְדֹּל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא, אֵל
עֲלִיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, נְהַלְלֶךָ
וְיִשְׁבָּחֶךָ וְיִפְאָרֶךָ וְיִגְבָּרֶךָ אֶת שִׁם
קְדוּשָׁה, בָּאֲמוּרָה: לְדוֹד, בְּרַכִּי נִפְשִׁי
אַתָּה יְי וְכָל קְרִבִּי אֶת שִׁם קְדוּשׁוֹ.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. 30

שותים בהסבה לשמאל

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, על הגפן ועל פרי הגפן, על תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכל מפריה ולשבץ מטובה. רחם נא ד' אלקינו על ישראל עמה, ועל ירושלים עירה, ועל ציון משכן כבוד, ועל מזבח, ועל היכל, ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה, ושמחנו בבנינה, ונאכל מפריה, ונשבץ מטובה, ונברכך עליה בקדשה ובטהרה (בשבת: ורצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה, כי אתה ד' טוב ומטיב לכל, ונודה לך על הארץ ועל פרי גפנה. ברוך אתה ד' על הארץ ועל פרי גפנה ועל פרי הגפן).

אני מודה: כרבים מחבריי הלוחמים שהשתתפו במלחמה הזאת, הייתי גם אני בין "התמימים מוכי־הסנוורים" והאמנתי בכך שמלחמה זו עשוייה להביא בעקבותיה את השלום הנכסף. סברתי שהפעם – לראשונה בתולדות המפעל הציוני – תלוי השלום גם בנו, גם בדרך שבה נלך עכשיו.

עיתון דבר, 22 באוגוסט, 1967

אני עדיין מאמין בכך. הריב בין ישראל לפלסטין הוא פצע מדמם זה עשרות שנים, פצע מדמם ומלא מוגלה.

אִי־אפשר להניף שוב ושוב מקל גדול ולהרביץ לפצע מדמם כדי שייבהל ויפסיק סוף סוף להיות פצע, ויפסיק סוף סוף לדמם. פצע צריך לרפא. ויש דרך לרפא בהדרגה את הפצע הזה.

ינואר 2017

נרצה

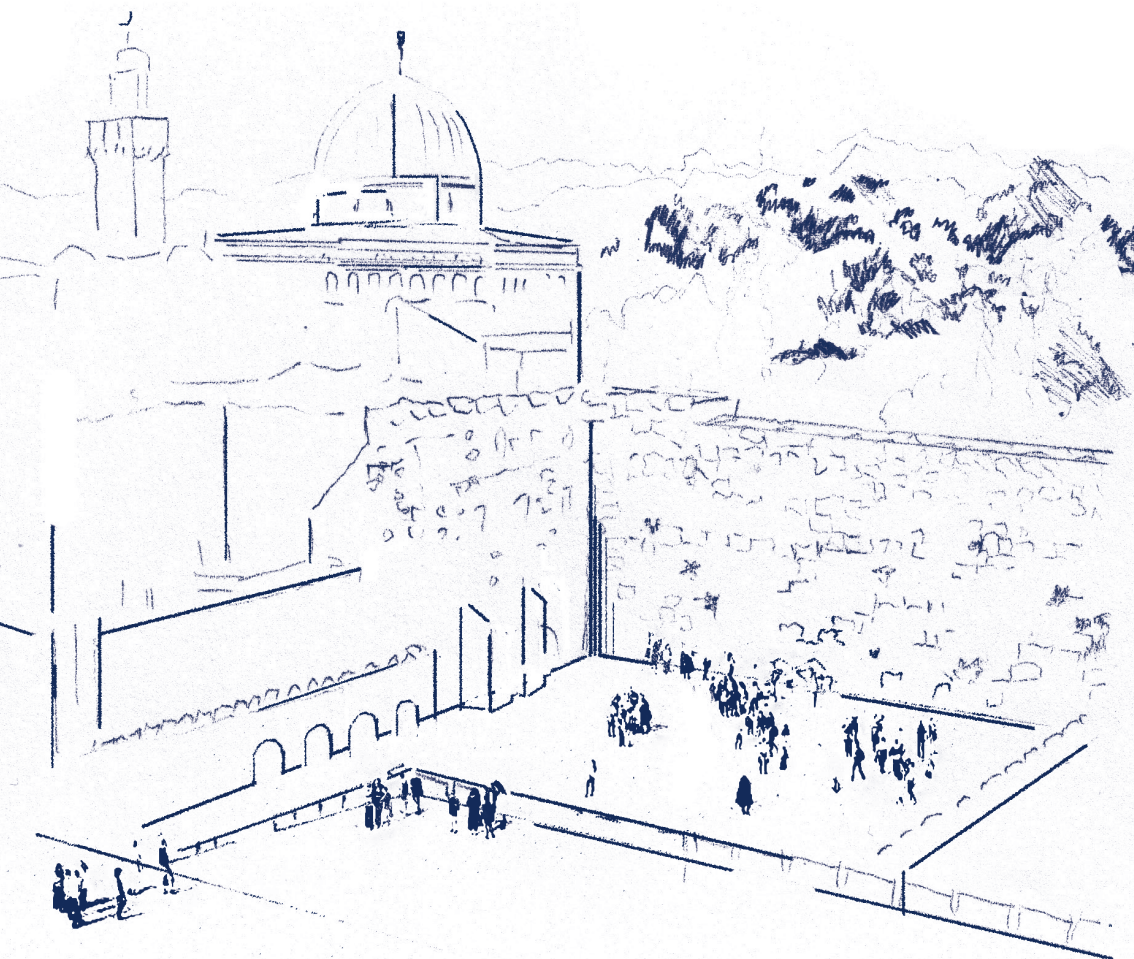
חסל סדור פסח בהלכתו, בכל משפטו וחקתו. באשר
זכינו לסדר אותו, בן נזכה לעשותו. זה שוכן מעונה,
קומים קהל עדת מי מנה. בקרוב נהל נטעי בנה, פדוים
לציון ברנה לשנה הבאה בירושלים הבנויה! **31**
(בחו"ל אומרים: לשנה הבאה בירושלים!)

31 אמרה ג'יל ג'ייקובס:

בעודנו מתפללים לירושלים הבנויה,
אנחנו מחדשים את מחויבותנו לבנות
את ירושלים כאתר של קדושה ושל
שלום, מקום שבו כל אדם יכול לחיות
בכבוד מתוקף היותו בצלם אלוהים,
מקום שבו ירושלים הארצית משקפת
את שלמותה של בת דמותה השמימית.

"ובקרנך קדוש ולא אבוא בעיר" (הושע
יא, ט). אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך
הוא לא אבוא בירושלים של מעלה עד
שאבוא לירושלים של מטה [תענית ה].
רש"י מפרש: והכי קאמר: עד שיהא
בקרנך קדוש למטה, דהיינו ירושלים, לא
אבוא בעיר שלמעלה. "ירושלים הבנויה
כעיר שחוברה לה יחדיו" [תהילים קכב,
ג], ירושלים שלמטה תהא בנויה כעיר
שחוברה לה, שהיא כיוצא בה, חבירתה
ודוגמתה [רש"י על תענית ה].

הקדמת היוזבל

קרב יום אשר הוא לא יום ולא
לילה, רם הודע כי לך היום אף לך
לילה, שומרים הפקד לעירך כל
היום וכל הלילה, תאיר באור יום
חשבת לילה, ויהי בחצי הלילה.

בליל שני אומרים:

ובכו ואמרתם זבח פסח
אמץ גבורותיה הפלאת בפסח,
בראש כל מועדות נשאת פסח,
גלית לאזרחי חצות ליל פסח,
ואמרתם זבח פסח.
דלתיו דפקת בכם היום בפסח,
הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח,
ואל הבקר רץ זכר לשור ערף פסח,
ואמרתם זבח פסח.
זועמו סדומים ולוהטו באש בפסח,
חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ
פסח,
טאטאת אדמת מף ונף בעברך
בפסח,
ואמרתם זבח פסח.
יה ראש כל און מחצת בליל שמור
פסח,
בביר, על בו בכור פסחת בדם
פסח,
לבלתי תת משחית לבא בפתחי
בפסח,
ואמרתם זבח פסח.

ובכו ויהי בחצי הלילה
אז רוב נסים הפלאת בלילה,
בראש אשמורת זה הלילה,
גר צדק נצחתו בנחלק לו לילה,
ויהי בחצי הלילה.

דתת מלך גר בחלום הלילה,
הפסדת ארמי באמש לילה,
וישור ישראל למלאך ויוכל לו
לילה, ויהי בחצי הלילה.

זרע בבורי פתרוס מחצת בחצי
הלילה, חילם לא מצאו בקומם
בלילה, טיסת נגיד חרשת סלית
בבוכבי לילה, ויהי בחצי הלילה.

יעץ מחרף לנופף אווי, הובשת
פגרו בלילה, ברע בל ומצבו
באישון לילה, לאיש חמודות נגלה
רז חזות לילה, ויהי בחצי הלילה.

משתבר בכלי קדש נהרג בו בלילה,
נושע מבזר אריות פורת בעתותי
לילה, שנאה נטר אנגי וכתב ספרים
בלילה, ויהי בחצי הלילה.

עוררת נצחך עליו בנדד שנת
לילה, פורה תדרוף לשומר מה
מלילה, צרח בשומר ושח אתא
בקר וגם לילה, ויהי בחצי הלילה.

זָבַאי בַּמְלוּכָה, חֲסִין בַּהֲלָכָה
טַפְסָרְיוֹ יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי
לֵךְ, לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

יַחֲיד בַּמְלוּכָה, כַּבִּיר בַּהֲלָכָה
לַמּוֹדִיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי לֵךְ,
לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

מוֹשֵׁל בַּמְלוּכָה, נוֹרָא בַּהֲלָכָה
סְבִיבָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי לֵךְ,
לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

עֲנִיו בַּמְלוּכָה, פּוֹדֶה בַּהֲלָכָה,
צַדִּיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי לֵךְ,
לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

קְדוֹשׁ בַּמְלוּכָה, רַחוּם בַּהֲלָכָה
שׁוֹנְאָנָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי לֵךְ,
לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

תַּקִּיף בַּמְלוּכָה, תּוֹמָר בַּהֲלָכָה
תַּמִּימָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי
לֵךְ, לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

מִסְגֶּרֶת סִגְרָה בַּעֲתוֹתֶי
נִשְׁמָדָה מִדִּין בְּצִלְלִי שְׁעוֹרֵי עֹמֶר
פָּסַח,
שׁוֹרְפוֹ מִשְׁמַנִּי פוֹל וְלוֹד בִּיקֵּד יְקוֹד
פָּסַח,

וְאִמְרָתָם זָבַח פָּסַח.
עוֹד הַיּוֹם בְּנֵב לַעֲמוֹד עַד גָּעָה עוֹנֶת
פָּסַח,
פֶּסֶד יָד בְּתֵבָה לְקַעֲקַע צוֹל בַּפָּסַח,
צָפָה הַצִּפִּית עֲרוֹף הַשְּׁלֶחָן בַּפָּסַח,

וְאִמְרָתָם זָבַח פָּסַח.
קָהַל בְּנִסָּה הַדֹּסָה לְשִׁלֵּשׁ צוּם
בַּפָּסַח,
רֹאשׁ מִבֵּית רִשָּׁע מִחֲצֵת בָּעֶץ
חֲמֻשִּׁים בַּפָּסַח,

שְׁתֵּי אֵלֶּה רָגַע תְּבִיא לְעוֹצִית
בַּפָּסַח,
תַּעֲזֵז יָדָךְ וְתִרּוּם יְמִינְךָ בְּלִיל
הַתְקַדֵּשׁ חַג פָּסַח,

וְאִמְרָתָם זָבַח פָּסַח.

בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה
אֲדִיר בַּמְלוּכָה, בָּחוּר בַּהֲלָכָה,
גְּדוֹדָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי לֵךְ,
לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

דָּגוּל בַּמְלוּכָה, הָדוּר בַּהֲלָכָה,
וְתִיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לֵךְ וּלְךָ, לֵךְ בִּי לֵךְ,
לֵךְ אִם לֵךְ, לֵךְ יְיָ הַמַּמְלָכָה,
בִּי לוֹ נָאָה, בִּי לוֹ יָאָה.

נוֹרָא הוּא, סָגִיב הוּא, עֲזוּז הוּא,
פּוֹדֶה הוּא, צַדִּיק הוּא יְבֹנֶה בֵּיתוֹ
בְּקָרוֹב. בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ
בְּקָרוֹב.

אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

קְדוֹשׁ הוּא, רַחוּם הוּא, שְׂדֵי הוּא,
תַּקִּיף הוּא יְבֹנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

אֲדִיר הוּא יְבֹנֶה בֵּיתוֹ
בְּקָרוֹב. בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה,
בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

בַּחוּר הוּא, גָּדוֹל הוּא, דָּגוּל הוּא
יְבֹנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב. בְּמַהֲרָה,
בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

הַדוּר הוּא, וְתִיק הוּא, יִצְחָק הוּא,
חֲסִיד הוּא יְבֹנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

טְהוֹר הוּא, יָחִיד הוּא, כַּבִּיר הוּא,
לְמוּד הוּא, מְלַךְ הוּא יְבֹנֶה בֵּיתוֹ
בְּקָרוֹב. בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ
בְּקָרוֹב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

אָחַד מִי יוֹדֵעַ,

אָחַד אֲנִי יוֹדֵעַ.

אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ.

שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית. אָחַד אֱלֹהֵינוּ

שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.

שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית,

אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ.

אַרְבַּע אַמְרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת,

שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ

שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.

חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע

אַמְרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת

הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים

וּבְאָרֶץ.

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.

שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי

תוֹרָה, אַרְבַּע אַמְרוֹת, שְׁלֹשָׁה

אַבּוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד

אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ, שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ.

שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבָּת, שֵׁשָׁה סְדְרֵי

מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע

אַמְרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת

הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים

וּבְאָרֶץ.

שְׁמוֹנֶה מִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנֶה אֲנִי יוֹדֵעַ.

שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִילָה, שִׁבְעָה יְמֵי

שַׁבָּת, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה

חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אַמְרוֹת,

שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית,

אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

תְּשַׁע מִי יוֹדֵעַ, תְּשַׁע אֲנִי יוֹדֵעַ.

תְּשַׁע יְרַחֵי לְדָרָה, שְׁמוֹנֶה יְמֵי

מִילָה, שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבָּת, שֵׁשָׁה

סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה,

אַרְבַּע אַמְרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת,

שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ

שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

עֶשְׂרֵה מִי יוֹדֵעַ, עֶשְׂרֵה אֲנִי יוֹדֵעַ.

עֶשְׂרֵה דְּבָרִיא, תְּשַׁע יְרַחֵי לְדָה,

שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִילָה, שִׁבְעָה יְמֵי

שַׁבָּת, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה

חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אַמְרוֹת,

שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית,

אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרֶץ.

אחד עשר מי יודע,

אחד עשר אני יודע.
אחד עשר בוכביא, עשרה דבריא,
תשעה ירחי לדה, שמונה ימי
מילה, שבעה ימי שבטא, ששה
סדרי משנה, חמשה חומשי תורה,
ארבע אמרות, שלשה אבות,
שני לחות הברית, אחד אלהינו
שבשמים ובארץ.

שנים עשר מי יודע,

שנים עשר אני יודע.
שנים עשר שבטיא, אחד עשר
בוכביא, עשרה דבריא, תשעה ירחי
לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי
שבטא, ששה סדרי משנה, חמשה
חומשי תורה, ארבע אמרות,
שלשה אבות, שני לחות הברית,
אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שלשה עשר מי יודע,

שלשה עשר אני יודע.
שלשה עשר מדאיא. שנים עשר
שבטיא, אחד עשר בוכביא, עשרה
דבריא, תשעה ירחי לדה, שמונה
ימי מילה, שבעה ימי שבטא, ששה
סדרי משנה, חמשה חומשי תורה,
ארבע אמרות, שלשה אבות,
שני לחות הברית, אחד אלהינו
שבשמים ובארץ. **32**

"אחד אלהינו שבשמים ובארץ".

מעל שולחן העבודה שלי בבית תלויה
צלחת קרמיקה שקניתי בחברון ועליה
סורת "טוהר האמונה" מן הקוראן,
הסורה החקוקה בתוך כיפת מסגד
הסלע בהר הבית (בתרגום אורי רובין):

אמור, הוא אלוהים אחד,
אלוהים לעד,
לא ילד ולא הולד
שווה לו אין גם אחד.

האחדות, היחידות, הייחוד של האל
הם הבסיס לתיקון העולם אשר על
כולו מחיל האדם מוסר אחד. אולם את
העולם אנחנו חווים כמפוצל לאינסוף
מופעים שונים ומשונים... איך נוכל
להחיל עליו אֶמֶת מידה אחת?

השיר העממי שלפנינו נכלל בהגדה של
פסח והוא בנוי מן המספרים אחת עד
שלוש-עשרה דווקא. אלה שלוש-עשרה
מידות הרחמים אותן גזרו חז"ל מן
הפסוקים של מעמד חידוש הברית בין
האל לבין עם ישראל: "ה' אל רחום וחנון,
ארך אפים ורב חסד ואמת, נוצר חסד
לא לפים, נושא עוון ופושע וחסאה ונקה".
[שמות לד, ו-ז; במדבר, יח].

אנו חווים את האל האחד בעולם דווקא
דרך מידותיו, דרך אינספור המופעים של
העולם שהוא ברא. נבראנו כדי שנתקן
את עולם הריבוי מתוך התכוונות אל
האחדות המוסרית הזאת. האמת של
האל האחד מחייבת אותנו לפרוט את
היישום שלה, בעזרת שלוש-עשרה
מידות הרחמים, למציאות של בני אדם
מרובים בארץ אחת, יהודים וערבים,
שני עמים.

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא 33

דַּזְבוּ אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא שֹׁנְרָא וְאַכַּל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ

אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא כָּלָבָא וְנָשׁוּף לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל

לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא חוּטְרָא וְהִכָּה לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף

לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא

בְּתַרֵּי זִוְיָ, חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא נוּרָא וְשֹׁרֵף לְחוּטְרָא, דַּהֲכָה

לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל

לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא מִיָּא וְכִבְה לְנוּרָא, דַּשֹּׁרֵף

לְחוּטְרָא, דַּהֲכָה לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף

לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא

בְּתַרֵּי זִוְיָ, חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא תוּרָא וְשִׁתָּה לְמִיָּא, דַּכְבָּה

לְנוּרָא, דַּשֹּׁרֵף לְחוּטְרָא, דַּהֲכָה

לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל

לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא הַשּׁוּחַט וְשֹׁחַט לְתוּרָא,

דַּשִּׁתָּה לְמִיָּא, דַּכְבָּה לְנוּרָא, דַּשֹּׁרֵף

לְחוּטְרָא, דַּהֲכָה לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף

לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא

בְּתַרֵּי זִוְיָ, חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא מִלְּאָף הַמּוֹת וְשֹׁחַט לְשׁוּחַט,

דַּשִּׁחַט לְתוּרָא, דַּשִּׁתָּה לְמִיָּא, דַּכְבָּה

לְנוּרָא, דַּשֹּׁרֵף לְחוּטְרָא, דַּהֲכָה

לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל

לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשֹׁחַט

לְמִלְּאָף הַמּוֹת, דַּשִּׁחַט לְשׁוּחַט,

דַּשִּׁחַט לְתוּרָא, דַּשִּׁתָּה לְמִיָּא, דַּכְבָּה

לְנוּרָא, דַּשֹּׁרֵף לְחוּטְרָא, דַּהֲכָה

לְכָלָבָא, דַּנָּשׁוּף לְשֹׁנְרָא, דַּאֲכַל

לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אֲבָא בְּתַרֵּי זִוְיָ,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וּבָאוּ הַמֵּיִם וְכִיבוּ אֶת הָאֵשׁ	חַד גְּדִיָּא
שְׁשַׁרְפָּה אֶת הַמֶּקֶל	
שָׁחַבְט בְּכֹלֶב שֶׁנֶּשֶׁךְ הַחֲתוּל	דְּזַבִּין אַבָּא בַּתְרִי זְזִי
שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא	חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא
	קָנָה אֲבִינוּ גְּדִי בִּשְׁנֵי זְזִיִּם
דְּזַבִּין אַבָּא בַּתְרִי זְזִי	כֶּךְ מִסְפַּרְתָּ הַהֶגְדָּה
חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא	
	בַּא הַחֲתוּל וְטָרְךְ אֶת הַגְּדִי
וּבָא הַשּׁוֹר שֶׁשְׁתָּה אֶת הַמֵּיִם	גְּדִי קָטָן גְּדִי לֶבֶן
שְׁכִיבוּ אֶת הָאֵשׁ	וּבָא הַכֹּלֶב וְנֶשֶׁךְ לַחֲתוּל
שְׁשַׁרְפָּה אֶת הַמֶּקֶל	שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי
שָׁחַבְט בְּכֹלֶב שֶׁנֶּשֶׁךְ הַחֲתוּל	שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא
שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא	
	דְּזַבִּין אַבָּא בַּתְרִי זְזִי
דְּזַבִּין אַבָּא בַּתְרִי זְזִי	חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא
חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא	
	וְאִי מִזֶּה הוֹפִיעַ מִקֵּל גָּדוֹל
וּבָא הַשּׁוֹחֵט שֶׁשְׁחַט אֶת הַשּׁוֹר	שָׁחַבְט בְּכֹלֶב שֶׁנִּבְחַ בְּקוֹל
שֶׁשְׁתָּה אֶת הַמֵּיִם	הַכֹּלֶב שֶׁנֶּשֶׁךְ אֶת הַחֲתוּל
שְׁכִיבוּ אֶת הָאֵשׁ	שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא
שְׁשַׁרְפָּה אֶת הַמֶּקֶל	
שָׁחַבְט בְּכֹלֶב שֶׁנֶּשֶׁךְ הַחֲתוּל	דְּזַבִּין אַבָּא בַּתְרִי זְזִי
שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא	חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא
וּבָא מֵלָאךְ הַמּוֹוֹת וְהָרַג אֶת הַשּׁוֹחֵט	וְאִזְּ פִּרְצָה הָאֵשׁ
שֶׁשְׁחַט אֶת הַשּׁוֹר	וְשִׁרְפָּה אֶת הַמֶּקֶל
שֶׁשְׁתָּה אֶת הַמֵּיִם	שָׁחַבְט בְּכֹלֶב הַמִּשְׁתוּלָל
שְׁכִיבוּ אֶת הָאֵשׁ	שֶׁנֶּשֶׁךְ לַחֲתוּל
שְׁשַׁרְפָּה אֶת הַמֶּקֶל	שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי
שָׁחַבְט בְּכֹלֶב שֶׁנֶּשֶׁךְ הַחֲתוּל	שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא
שְׁטָרְךְ אֶת הַגְּדִי שְׁאֲבִינוּ הַבִּיָּא	
	דְּזַבִּין אַבָּא בַּתְרִי זְזִי
	חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא

הייתי פעם כבש וגדי שלי
היום אני נמר וזאב טורף
הייתי כבר יונה והייתי צבי
היום איני יודעת מי אני

דזבין אבא בתרי זוזי
חד גדיא חד גדיא

קנה אבינו גדי בשני זוזים
ושוב מתחילים מהתחלה.

דזבין אבא בתרי זוזי
חד גדיא חד גדיא

ומה פתאום את שרה חד גדיא?
אביב עוד לא הגיע ופסח לא בא.
ומה השתנה לך מה השתנה?
אני השתניתי לי השנה
ובכל הלילות בכל הלילות
שאלתי רק ארבע קושיות
הלילה הזה יש לי עוד שאלה
עד מתי יימשך מעגל האימה
רודף הוא נרדף מכה הוא מוכה
מתי ייגמר הטירוף הזה
ומה השתנה לך מה השתנה?
אני השתניתי לי השנה

על הכותבים

הרב דוד ביגמן

חבר קיבוץ מעלה גלבוע וראש ישיבת
'מעלה גלבוע'.

ברנרד אבישי

פרופסור לממשל ב-Dartmouth
College, פרופסור למנהל עסקים
באוניברסיטה העברית, כותב עבור
ה'ניו יורקר'.

דניאל בריטל

פרופסור (אמריטוס) בבית הספר לחינוך
באוניברסיטת תל אביב, מייסד וראש
הוועד המנהל של SISO.

ס. דניאל אברהם

איש עסקים ופילנתרופ אמריקאי.
מייסד S. Daniel Abraham Center
for Middle East Peace.

אלי בר נביא

פרופסור (אמריטוס) להיסטוריה
באוניברסיטת תל-אביב, לשעבר שגריר
ישראל בצרפת.

אווה אילוז

פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטה
העברית, Directrice d'Etudes, EHESS,
Paris. לשעבר נשיאת בצלאל, האקדמיה
הישראלית הלאומית לאמנות ועיצוב.

יונתן (J.J.) גולדברג

פרשן בכיר בעיתון The Forward,
לשעבר העורך הראשי של העיתון.

חזה אלברשטיין

מוזיקאית וזמרת ישראלית.

הרבה ג'יל ג'ייקובס

מנכ"לית 'תרועה': הקול הרבני למען
זכויות אדם.

קרול גיליגן

סופרת ופסיכולוגית, פרופסור
לפסיכולוגיה יישומית ולמדעי הרוח
באוניברסיטת ניו יורק.

רחל אליאור

פרופסור (אמריטה) למחשבת ישראל
באוניברסיטה העברית.

ענת הופמן

פעילה חברתית ישראלית, יו"ר ארגון
נשות הכותל ומנהלת המרכז הרפורמי
לדת ומדינה.

אברהם (אברום) בורג

איש רוח, סופר ופוליטיקאי לשעבר.
כיהן כחבר כנסת, כיו"ר הכנסת וכיו"ר
הסוכנות היהודית.

מייקל וולצר

הוגה ואיש רוח אמריקאי. פרופסור לפילוסופיה של המוסר במכון למחקר מתקדם באוניברסיטת פרינסטון.

ליאון ויזלטיר

כותב, מבקר תרבות ומחבר הספר 'קדיש'.

הרבה סוזן טלווה

הרבה המייסדת של הקהילה הרפורמית המרכזית בסנט לואיס.

סטיבן מ. כהן

פרופסור למדיניות חברתית יהודית ב-Hebrew Union College וראש הארכיון למדיניות יהודית באוניברסיטת סטנפורד.

הרב מייקל לרנר

מייסד ועורך כתב העת 'תיקון' ורב בית הכנסת 'בית תיקון' בברקלי.

הרב רולי מטלון

רב בית הכנסת 'בני ישורון' בניו יורק.

הרב מיכאל מלכיאור

רב קהילה בירושלים. בעבר חבר כנסת והשר לענייני חברה ותפוצות של מדינת ישראל. הוגה ופעיל חברתי.

אחינועם ניני

מוזיקאית, זמרת ופעילה חברתית ישראלית.

ג'פרי דויד סאקס

פרופסור וראש הקתדרה ע"ש קטלה (Quetelet) לפיתוח בר קיימא באוניברסיטת קולומביה.

הרבה סוזן סילברמן

סופרת ופעילה חברתית ישראלית-אמריקאית. מייסדת Second Nurture.

שרה סילברמן

קומיקאית, שחקנית ומפיקה אמריקאית.

עמוס עוז

סופר ואיש רוח ישראלי.

חביבה פדיה

משוררת, סופרת ומבקרת תרבות ישראלית. פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון.

טוני קלאג

חוקר ומסאי בענייני המזרח התיכון.

דורון רבינוביץ

סופר, היסטוריון ומסאי ישראלי-אוסטרי.

הרב ג'ון רוזוב

רב בבית הכנסת Temple Israel בהוליווד ויושב ראש ארגון ARZA (הרפורמים הציונים באמריקה).

לאה שקדיאל

אשת חינוך ופעילה חברתית בירוחם. חברה בהנהלת 'עוז ושלוש' – תנועת השלום היהודית-דתית בישראל.

הגדת היוכל וקראתם דרור בארץ לכל יושביה

עורך: תומר פרסיקו
מערכת: עידו אורן, ג'סיקה מונטל, דניאל בריטל
גיוור רזן, אלון ליאל

תרגום: גרשון גירון
הגהה: מירי ישראל

קונספט ועיצוב גרפי: סטודיו מיכל סהר:
מיכל סהר ודנה אלקיס
דימויים: אירית חמו
מתאם הפקה: גיל גבעוני

הדפסה וכריכה: ע.ר. הדפסות בע"מ, תל אביב

כל הזכויות שמורות © תשע"ז 2017
© כל הזכויות לשיר 'חד גדיא' שמורות
לחיה אלברשטיין ולאקו"ם.

Info@siso.org.il
www.siso.org.il

ISBN 978-965-572-202-4